

Teleki László Alapítvány
1125 Budapest
Szilágyi Erzsébet fasor 22/c

Kovács Éva – Misovicz Tibor – Bárdi Nándor

Politikai attitűdök, nemzeti önképek az erdélyi magyarság körében

1997. május

A kutatást a Duna Televízió és a Teleki László Alapítvány támogatta. Az adatfelvételt a Teleki László Alapítvány megbízásából az Erdélyi Társadalom-kutató Műhely munkatársai végezték 1997 márciusában. A minta nem, életkor, lakóhely és vallási hovatartozás szerint reprezentálja az Erdélyben élő felnőtt magyar népet.

Tartalomjegyzék

A TÁBLÁZATOK ÉS AZ ÁBRÁK JEGYZÉKE	3
BEVEZETÉS	5
A mintáról	5
1. A POLITIKAI HELYZET MEGÍTÉLÉSE, VÁRAKOZÁSOK	9
1.1. Politikai helyzetértékelés az 1996-os parlamenti választások után	9
1.2. A román-magyar alapszerződés megítélése	20
Előzmények	20
A fogadtatás	22
1.3. Összegzés	28
2. AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG ÖNKÉPE	30
2.1. Az önkép vizsgálatának lehetőségei	30
2.2. Politikai attitűdök	31
2.3. Az érzelmi önkép elemei	35
2.4. Az érzelmi önkép kiegészítő elemei: román-kép és cigány-kép	41
2.5. Összegzés	48
MELLÉKLET	51
I. A vizsgálat során használt kérdőív	
II. Térképek	

A táblázatok és az ábrák jegyzéke

Táblázatok

<i>A minta demográfiai összetétele</i>	7
<i>A minta földrajzi megoszlása</i>	8
<i>1.1. táblázat: Az új politikai helyzet megítélése</i>	13
<i>1.2. táblázat: Vélemény-választások az RMDSZ kormánykoalícióba lépéséről</i>	15
<i>1.3. táblázat: Vélemény-típusok az RMDSZ kormánykoalícióba lépéséről</i>	16
<i>1.4. táblázat: Az alapszerződésben foglalt főbb megállapodások</i>	24
<i>1.5. táblázat: Vélemények az alapszerződésről</i>	25
<i>1.6. táblázat: Az alapszerződéssel kapcsolatos vélemények faktorai</i>	26
<i>1.7. táblázat: Kire számíthat leginkább a romániai magyarság jogainak kivívásában?</i>	28
<i>2.1. táblázat: A racionális önkép elemei</i>	32
<i>2.2. táblázat: A racionális önkép típusai</i>	33
<i>2.3. táblázat: Az érzelmi önkép elemei</i>	36
<i>2.4. táblázat: Az érzelmi önkép típusai</i>	37
<i>2.6/a. táblázat: A legproblémásabbnak ítélt társadalmi ill. etnikai csoportok</i>	43
<i>2.6/b. táblázat: A legkevésbé problémásnak ítélt társ. ill. etnikai csoportok</i>	43
<i>2.7. táblázat: A románok megítélésének elemei</i>	44
<i>2.8. táblázat: A cigányok megítélésének elemei</i>	44
<i>2.9/a. táblázat: A magyar politikai attitűdökhöz társuló román-sztereotípiák</i>	45
<i>2.9/b. táblázat: A magyar politikai attitűdökhöz társuló cigány sztereotípiák</i>	46

2.10/a. táblázat: A magyar érzelmi önképpel együtt járó román-képek 47

2.10/b. táblázat: A magyar érzelmi önképpel együtt járó cigány-képek 47

Ábrák

1. ábra: A politika és a magyarság problémái iránti érdeklődés ... 10

2. ábra: Az új politikai helyzet hatásainak megítélése 14

3. ábra: Az RMDSZ koalícióban való részvételének megítélése 17

4. ábra: Az alapszerződés átlagos támogatása az egyes régiókban 23

5. ábra: Kire számíthat az erdélyi magyarság ...? 27

6. ábra: Kik okozzák a legtöbb gondot Romániában? 41

7. ábra: Kik okozzák a legkevesebb gondot Romániában? 41

Bevezetés

A rendszerváltás óta sorra készülnek “survey” típusú kutatások a határon túli magyar kisebbségek körében helyi és hazai műhelyek által. Ezek jórészt hagyományos közvélemény-kutatások, melyek aktuális politikai döntések előkészítéséhez, illetve jövőbeli politikai események (választások stb.) prognosztizálásához nyújtanak segítséget és csak ritkán társadalomtudományos szempontú vizsgálatok.*

Jelen felmérésünkben e két vizsgálatfajta ötvözésére tettünk kísérletet, egyfelől azért, mert korábbi, a közvélemény-kutatásokban vizsgált kérdésekről akartunk pontosabb képet kapni, másrészt, hogy a Magyarországon már bevált, a nemzeti-etnikai önképre vonatkozó kutatási módszereket a kisebbségben élő magyarság egy – reprezentatív – csoportján „kipróbálhassuk”. Az általunk készített kérdőívben tehát – igazodva ugyan az erdélyi magyar társadalom sajátosságaihoz – a Magyarországon már standardizált kérdéscsoportokat kérdeztük le. (lásd *Melléklet*)

Az alábbiakban kutatási eredményeinket, a kérdőív szerkezetét is követve, két tematikusan elkülönülő fejezetben foglaljuk össze. Az első fejezetben közvélemény-kutatási eredményeinket, míg a másodikban a nemzeti önképre vonatkozó hipotéziseinket, módszertani ajánlásainkat fogalmazzuk meg.

A mintáról

A felvétel során 1.000 főt kérdeztek meg véletlen kezdőpontú szisztematikus kiválasztással a választói névjegyzék adatai alapján. Az 1.000 fős mintából 991 ember adatai bizonyultak használhatónak. A minta területi

---

* Lásd Sorbán Angéla: „Szociológiai kutatás az erdélyi magyar értelmiség értékrendjéről”, kézirat, BF ETI, Nagykároly, 1993.; Sorbán Angéla: „Szociológiai kutatás az erdélyi magyarság migrációs potenciájáról 1994-ben”, kézirat, BP ETI, Nagykároly, 1995.; *A Duna Televízió Erdélyben*, 1995. július-augusztus, kézirat, KÓD Munkacsoport; *Erdély 1995*, Kód Munkacsoport, Bp., 1996; Magyar Nándor közvélemény-kutatása az erdélyi magyarság politikai arculatáról”, kézirat, XXI. sz. Alapítvány, Kolozsvár, 1996.09.19-10.05.,

megoszlása az 1992. évi romániai népszámlálás adatait követi. A minta megoszlását az alábbi két táblázat mutatja.

A minta demográfiai összetétele (Százalékban, N=991)

Neme	
férfi	50.3
nő	49.7
Életkora	
29 éves, vagy annál fiatalabb	16.3
30 – 39 éves	18.4
40 – 49 éves	27.4
50 – 59 éves	19.5
60 éves vagy annál idősebb	18.4
Iskolai végzettsége	
csak általános iskolába járt	24.1
középiskolába is járt	58.9
egyetemet, vagy főiskolát járt	17.0
Foglalkozása	
alsó-, vagy középszintű vezető	0.8
értelmiségi	10.5
középfokú végzettséggel rendelkező szellemi	15.4
posztliceális végzettséggel rendelkező mester, technikus	2.0
vállalkozó	4.3
munkás	22.4
kereskedelemben, szolgáltatási szférában alkalmazott	7.3
földműves, gazdálkodó	2.9
magyarországi vendégmunkás	0.3
egyéb	0.5
nyugdíjas	21.9
háztartásbeli	4.7
tanuló egyetemista/munkanélküli	1.5/5.2
Jövedelmi önbesorolás	
nem válaszolt	4.8
100 000 lej-nél kevesebb	7.5
101 000 – 200 000 lej között	22.8
201 000 – 300 000 lej között	31.8
301 000 – 400 000 lej között	17.0
401 000 – 600 000 lej között	12.3
600 000 lej felett	3.8

A minta földrajzi megoszlása (Az adatok százalékban, N=991)

A lakóhely településtípusa	
falu	21.0
község	16.3
város 30.000 lakos alatt	25.1
város 30.001-100.000 lakos között	14.9
város 100.001 lakos fölött	22.7
Megye – A román közigazgatás besorolása szerint	
Fehér	1.7
Arad	2.0
Bihar	7.7
Beszterce-Naszód	3.2
Brassó	4.0
Kolozs	11.4
Kovászna	8.8
Hunyad	2.3
Hargita	21.5
Máramaros	5.3
Maros	13.6
Szeben	1.3
Szilágy	4.4
Temes	4.3
Erdély történelmi régiói	
szűkebb Székelyföld	30.3
Közép-Erdély	28.3
Partium és Máramaros	27.7
Dél-Erdély és Bánság	13.7
A magyarok aránya a településen	
90-100 %	26.4
70-90 %	15.8
50-70 %	14.4
40-50 %	5.7
30-40 %	6.1
20-30 %	11.5
10-20 %	11.5
10% alatt	8.6

1. A politikai helyzet megítélése, várakozások

1.1. Politikai helyzetértékelés az 1996-os parlamenti választások után

Válaszadóink általában a **politikai kérdések iránt** közepes érdeklődést mutattak. A politikai érdeklődés mértéke a társadalmi ranglétrán elfoglalt hely függvényében szóródott: eredményeink is csak néhány csoport esetén tértek el általános szociológiai tapasztalatainktól. Így az erdélyi mintában az értelmiség fokozott politikai involváltsága mellett megfigyelhető egy másik társadalmi illetve foglalkozási csoport, a posztliceális végzettséggel rendelkező szakmunkások (mesterek, technikusok, akik a középiskola után tanultak szakmát illetve szakközépiskola után technikusok lettek két éves képzés során) átlagosnál erősebb politikai érdeklődése (öt fokú skálán a főátlag 3,00, értelmiségiek átlaga 3,71, szakmunkásoké 3,25). Eredményeink azt mutatják, hogy Erdélyben a politika iránti érdeklődés korrelál a jövedelmi helyzettel: a leginkább jómódúak a legfogékonyabbak a politikára (átlag: 3,62).

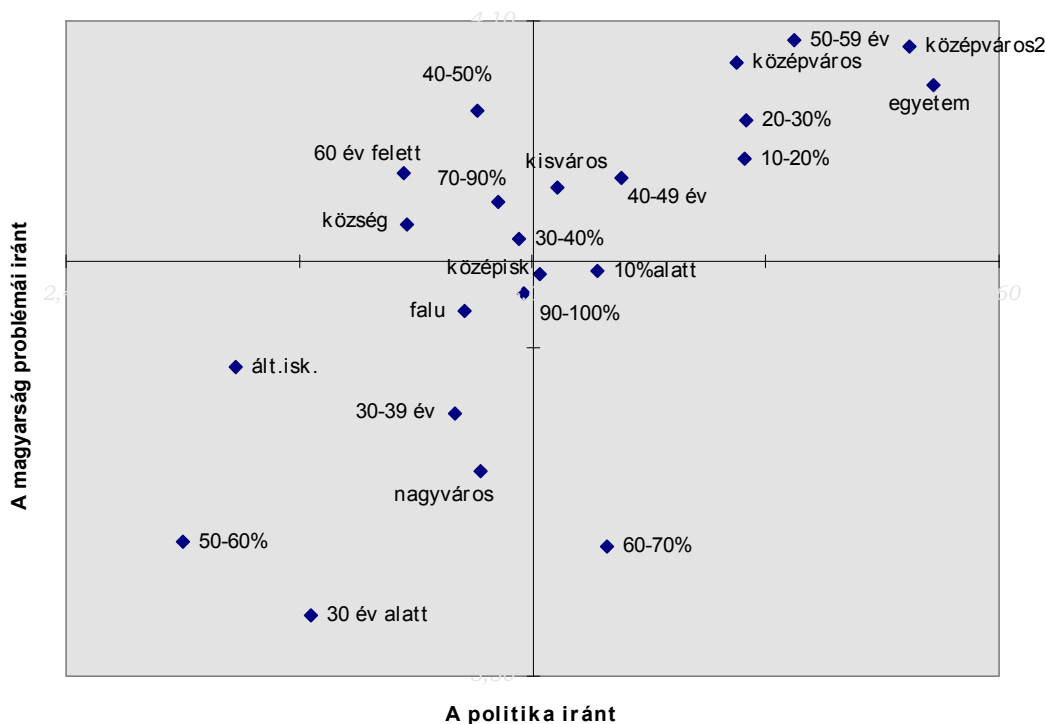
A településszerkezeti megoszlás tekintetében a kisvárosi lakosság foglalkozik a legtöbbet a politikával, ennek magyarázata vélhetőleg a tradicionális városi civilitás lehet. Az átlagnál valamivel érdeklődőbb a közép-erdélyi magyar népesség, míg a Partiumban élők az átlagnál kevesebbet foglalkoznak politikai kérdésekkel. A legnagyobb politikai aktivitás a szórványmagyarság körében figyelhető meg (átlag: 3,27) az átlagnál jóval alacsonyabb, apolitikus hozzáállás jellemzi a vegyes lakossággal rendelkező településeket (átlag: 2,55).

Várakozásainknak megfelelően válaszadóink sokkal érdeklődőbbnek mutatkoztak a **romániai magyarság problémái iránt** (a főátlag 3,88). A kisebbségi kérdések iránti fogékonyabb a középkorú és az idősebb népesség körében a jellemzőbb, a fiatalabb nemzedékek, noha általában a politikai kérdések iránt hasonló érdeklődést mutattak az idősebbekhez, a kisebbségi

problémák iránt kevésbé érzékenyeknek látszanak, – ebből arra következtethetünk, hogy az erdélyi hagyományos, etnikai alapú politizálás vonzereje csökkenő tendenciákat mutat.

A legérintettebb foglalkozási csoportok az értelmiségiek, a középvezetők és középfokú végzettséggel rendelkező hivatalnokok, a nyugdíjasok, a földművesek és a vállalkozók. A politikai értelemben reflektált kisebbségi lét tradicionális csoportjai mellett megjelent tehát egy minden tekintetben új társadalmi csoport, a vállalkozók, akiknek politikai aktivitása akár jótékony hatással is lehet az erdélyi magyarság politikai érdekképviselőire.

1. ábra: A politika és a magyarság problémái iránti érdeklődés egyes demográfiai jellemzők szerint

A függőleges tengely a politikai érdeklődés, a vízszintes a magyarság problémái iránti érdeklődést méri, a pontok az iskolai végzettség, a lakóhely típusa és az adott településen élő magyarok aránya szerinti csoportok átlagos érdeklődését mutatják.

A fenti kérdéssel kapcsolatban markáns különbségek mutatkoztak a magyarság problémái iránti érzékenységben a települések etnikai arányai szerint is. Szemben az általános politikai érdeklődéssel – a vegyes (román-magyar) lakosságú települések lakói szinte apolitikusak –, a kisebbségi lét problémái iránt épp ezek a legfogékonyabbak (átlag: 4,02). Egyfajta etnikai bezárkózásra lehetünk itt figyelmesek: a román-magyar együttélés a magyar

csoportazonosságok felerősödését, a magyar „kisvilágok” térhódítását vonja maga után – a régióktól szinte teljesen függetlenül. Nem állítható tehát, hogy mondjuk a Székelyföldön erősebb volna a magyar kisebbségi politikai azonosságtudat, mint például Dél-Erdélyben: a különbségek sokkal inkább a román-magyar érintkezés gyakoriságával magyarázhatók.

A lekérdezés időszakát megelőző néhány hónap **politikai hangulatát** (1997. február-március) alapvetően meghatározta a román-magyar alapszerződés létrejötte (1996. augusztus-szeptember) után sorra kerülő romániai elnök és parlamenti választást (1996 november) követő fordulat: **az RMDSZ a kormánykoalíció tagjaként kormányzati szerephez juthatott**. A kérdezés időszakában jelentette be az új kormány megszorító gazdasági programját (1997. február 17.), de ez a véleményalkotásban még nem tükröződhetett.

Romániában a múlt júniusában az említett választásokon kívül **helyhatósági választásokra** is sor került. Az összesített adatok szerint az *RMDSZ* 6 megyében (Bihar, Szatmár, Szilágy, Maros, Hargita, Kovászna) a megyei tanácsokban a legerősebb párt. A *Demokratikus Konvenció* 15 megyében volt a legerősebb. A *Román Nemzeti Egységpárt* egy megyében, Kolozsban, így a pártelnök maradt a kolozsvári polgármester is. A fő kormánypárt, a *Szociális Demokrácia Pártja* 16 megyében vezetett, de ezek közül csak egy (Hunyad) volt Erdélyben. Országosan az *RMDSZ* jól szerepelt, polgármestereinek és tanácsosainak száma meghaladta az 1992-es eredményeket. De jelentősen csökkent az *RMDSZ*-re leadott szavazatok száma. (Az országos részvétel is alacsony volt: 56 %.) Az előző választásokon még 50.000 kolozsvári magyar választóból most csak 26.000-en szavaztak az *RMDSZ* tanácsosaira. A többiek feltehetően el sem mentek választani. Ugyanez történt Besztercén. Más vegyes lakosságú területeken az *RMDSZ* illetve a *Demokratikus Konvenció* jelöltjei élvezték a magyarság támogatását. Ellenben a Székelyföldön a polgármesteri pozícióba sok helyen magyar nemzetiségű, független jelöltek kerültek (pl. Csíkszereda, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely), de a helyi tanácsokban itt is az *RMDSZ* került többségbe.

Az *RMDSZ* vezetői a kolozsvári eredményeket a *Demokratikus Konvenció* kudarcának tekintették. Az *RMDSZ* szavazatok visszaeséséről vizsgálatot illetve vitát terveztek a következő SZKT ülésre, de erre nem került sor a kormánypárt támadásai és a magyar-magyar csúcstalálkozó visszhangja miatt.

A novemberi **elnökválasztás** során a magyarság egységesen az *RMDSZ* jelöltjére *Frunđa Györgyre* szavazott (761.007-en, az összes szavazatok 6,02%-a), ezzel negyedik lett a jelöltek között. *Frunđa* jelölésével az *RMDSZ* célja a magyarelles pszichológiai fal lebontása volt. Az időszak sajtójából és a rendkívül sikeres tv-szereplésekből úgy tűnik, hogy elérték céljukat. Az elnökválasztás második fordulójában *Emil Constantinescu*, az ellenzék közös jelöltje a szavazatok 54, 4%-át szerezte meg (*Ilieşcu* volt elnök 45,6%-val szemben). Az előbbire leadott szavazatok ranglistájának élén a magyarlakta megyék álltak Hargita (91,6%), Kovászna (86,8%), Szatmár (77,7 %). Ehhez az egyértelmű magyar támogatáshoz az eddigi kormányzat kisebbségpolitikáján túl hozzájárult az is, hogy a két választási forduló között *Ilieşcu* gyulafehérvári beszédében (november 9.) a magyar veszéllyel fenyegetett. Több mértékadó román lap élesen bírálta ezért. Közben *Constantinescu* cáfolta, hogy megállapodást kötött volna az *RMDSZ*-szel a kormányban való részvételtől. Hangsúlyozta, hogy a *Demokratikus Konvenció* programjában szerepel az állam egységes nemzeti jellegének megóvása és az *RMDSZ* részvételét a közigazgatásba ennek fogják alárendelni. Mivel azonban *Petre Roman* első fordulóbeli elnökjelölt szavazói a vártnál kisebb mértékben szavaztak a *Demokratikus Konvenció* jelöltjére felértékelődtek a magyar szavazatok. A magyar politikusok óvatosan utaltak arra, hogy a magyar szavazatok nélkül nem születhetett volna meg *Constantinescu* győzelme. Az *RMDSZ* vezetői a magyar sajtóban azt hangsúlyozták, hogy a párt most megkapta a teljes támogatottságot a romániai magyarságtól.

Az *RMDSZ* szenátor- és képviselőjelöltjei valamivel több szavazatot kaptak mint, 1992-ben (836.705/ 6,2%; 812.206/ 6,64%), de közel 160.000-rel kevesebbet mint 1990 májusában. A szenátusban 11, a képviselőházban 25 mandátumot szereztek. Az *RMDSZ* a (volt kormánypárt, a Társadalmi Demokrácia Pártja után) negyedik legnagyobb alakulat lett az új parlamentben.

A választási eredményekről 4 hónappal a választások után az erdélyi magyar népesség többé-kevésbé elégedetten nyilatkozott (az ötfokú skálán az átlag 3,79). A legfiatalabbak és a legidősebbek bizonyultak az átlagnál szkeptikusabbaknak, bár előbbieknél nagy a szórás: a fiatal nemzedékeknek vélhetőleg nincs még kiforrott véleménye a politikáról, de az is meglehet, hogy a fokozatos pluralizálódás, a politikai paletta szélesedése és az új cselekvési stratégiák megjelenése „szórja” jobban a fiatalok véleményét. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a 8 általánossal vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel és a kis jövedelemmel rendelkezők körében is, ennek azonban nemcsak kulturális, hanem szociális magyarázatai is lehetnek: a

nehéz életkörülmények a politikai változásokkal szemben is kevésbé bizakodókká teszik az embereket.

Szignifikáns különbségek mutatkoznak a választási eredményekkel való elégedettség fokában a **települések etnikai összetétele szerint**. A vegyes lakosságú települések értékelték a legpozitívabban az 1996 téli politikai változásokat (összevont átlag: 3,93), és a kisebbségi etnikai csoportként illetve szórványban élők is az átlagosnál elégedettebbek (3,84) míg a magyar többségű településeken mintha többet, vagy mást akartak volna megkérdeztjeink (3,67). A vegyes lakosságú, vagy szórvány területeken a kormányváltás fellélegzést jelenthetett, a magyar többségű településeken azonban helyi szinten nem érintette az embereket, hisz a kormányhatalom "idegen", román képviselőivel eddig is csak a rendőrségen és a megyei prefektúrán találkoztak, ők inkább országos méretekben vártak volna nagyhatású *RMDSZ* eredményeket. Általában elmondható, hogy a városi népesség pozitívabban nyilatkozott a választási eredményekről, mint a falusi.

1.1. táblázat: Az új politikai helyzet megítélése (Átlagok)

Az új politikai helyzet hogyan hat majd ...	Átlag
... Románia gazdaságára	3,83
... Románia szociális körülményeire	3,23
... Románia kulturális körülményeire	3,54
... nemzetközi megítélésére	4,41
... a magyar kisebbség helyzetére	3,97
A válaszok átlaga	3,80

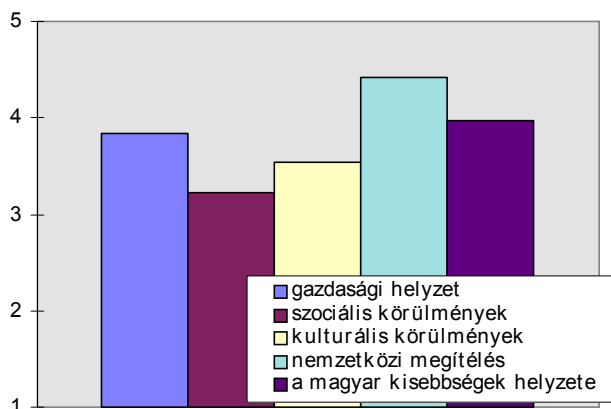
(1 – nagy mértékben rontja, 5 – nagy mértékben javítja)

Felmérésünk eredményei szerint az erdélyi magyarság bizakodó az új politikai helyzettel kapcsolatban (lásd 1.1. táblázat). Különösen optimistán nyilatkozott a Románia nemzetközi megítélésében várható változásokról, a magyar kisebbség helyzetének jobbra fordulásáról és a gazdasági átalakulásokról. Erre vonatkozóan kérdőívünk egy másik kérdést is tartalmazott, melyben arra voltunk kíváncsiak, melyik **gazdasági berendezkedést** tartják jobbnak válaszadóink: az 1989 előtti, a jelenlegit, vagy a piacgazdaságot.

A megkérdezettek 52,4%-a a piacgazdaságra voksolt, és a jelenlegit is több majdnem kétszer annyian tartják jobbnak (11,7%), mint az 1989 előtti. A leginkább piacpártiak a 30 évnél fiatalabbak és a közép-nemzedék (40-50 év

közöttiek), a piacgazdaságot leginkább a 60 felettek utasítják el. Az 1989 előtti gazdasági berendezkedés a 30-40 év körüliek és a 60 felettek között örvend az átlagnál nagyobb népszerűségnek, míg a mostani helyzetet a legidősebbek tartják kielégítőnek. Az értelmiségiek, a posztlicális végzettséggel rendelkező mesterek, technikusok, a vállalkozók és az egyetemisták voksoltak leggyakrabban a piacgazdaságra, míg a '89 előtti gazdasági berendezkedés a munkások, földművesek és az alkalmazottak, továbbá a nyugdíjasok és a háztartásbeliek körében maradt az átlagnál népszerűbb: vélhetően ezek azok a rétegek, melyek az utóbbi évtized átalakulásában „lecsúsztak”, illetve „lemaradtak”. Utóbbi három csoport mutat az átlagosnál nagyobb elégedettséget a jelenlegi gazdasági berendezkedéssel szemben is: mintha ezek a csoportok éreznék a lefenyegetőbbnek a piacgazdaságot gazdasági egzisztenciájukra. Szignifikánsak a különbségek a településtípusok szerint is: a falusi népesség inkább bízik a '89 előtti és a mostani gazdasági berendezkedésben, a városias pedig inkább a piacgazdaságban.

2. ábra: Az új politikai helyzet hatásainak megítélése

„fehérgallérosok”, a vállalkozók és az egyetemisták – egyszóval a többnyire városi közép- és felsőközéposztály. Optimistábbnak mutatkoznak a szórványban vagy vegyes lakosságú településeken élők. Nagyok a regionális eltérések: Közép-Erdélyben jóval az átlag alatti a várakozás a kisebbségi magyarság helyzetének javulásában (3,80), míg Székelyföldön kiugróan pozitív (4,09). Adataink látszólagos ellentmondása abból fakad, hogy a Közép-Erdély regionális mutatóját erősen befolyásolja Kolozsvár, a speciális kolozsvári helyzetet és annak kisugárzása a térségre. Itt a *Funar* körüli konfliktusok tehették pesszimistábbá a magyar lakosságot.

A magyar kisebbség helyzetének javulásával kapcsolatos várakozásokat jobban szemügyre véve az alábbiak mondhatók el: az átlagnál is bizakodóbb-nak bizonyulnak a közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők, a foglalkozási csoportok közül a

Az RMDSZ kormányzó párttá válásával mintha a romániai magyarság régi vágya teljesült volna, – néhány hónappal a választások után is egyöntetűen helyeselték a politikai lépést (lásd 1.2. táblázat). Az eufórikus állapot adhat magyarázatot arra, hogy az ellenzéki-ségből adódó politikai alternatívákat erősen elutasították válaszadóink és a kormányzati pozíciókban rejlő veszélyeknek sem tulajdonítottak jelentőséget. A gyökeresen új politikai szituációnak és a közel fél évszázados totalitárius rendszerbeli „szocializációnak” egyaránt betudható, hogy várakozásainknál jóval kevesebben voksoltak a helyi politika fontosságára, noha mindenki számára nyilvánvaló, hogy számtalan, a kisebbségi létet érintő kérdés lokális szinten dől el. A kormányzati hatalom a romániai politikai körülmények között természetesen nagyobb garanciának látszik a kisebbségi jogok kivívására és érvényesítésére, mint az önkormányzati.

1.2. táblázat: Vélemény-választások az RMDSZ kormánykoalícióba lépéséről (többválasztós kérdésekből, százalékban, N=991)

Az RMDSZ helyesen döntött, amikor belépett a kormánykoalícióba	83,1
A romániai magyarság számára lényegtelen a nagypolitika, a helyi gazdasági és kulturális építkezés a döntő	16,1
Nem kellett volna belépnie a koalícióba, mert a kormányzati részvétel korrumpálni fogja és ez népszerűsége csökkenéséhez vezet	3,9
Nem kellett volna belépnie a kormánykoalícióba, hanem együttműködő ellenzéki pártként kellett volna folytatnia tevékenységét	3,6
Nem kellett volna belépnie a kormánykoalícióba, hanem folytatnia kellett volna a kivárás politikáját	2,4

Megkérdezettjeink egy redisztributív-totalitárius rendszerben szocializálódtak, ahogy másutt, Közép-Kelet-Európában, Romániában sem természetes még a helybeli problémakezelés, mint politikai lehetőség. Meglehet, hogy a magyarok nem biztosak abban, hogy van elég erejük helyi szinten a problémamegoldásra. Más vizsgálatokból tudjuk, hogy sokan vélik úgy, hogy a *Ceausescu* korszak kisebbségpolitikája nem volt rosszabb mint az *Iliescu* rendszeré, mert akkor legalább kordában tartották az indulatokat. Az új koalíció ugyan meghirdette a decentralizációt, ez azonban teljesen új politikai, közigazgatási koncepció Romániában. A romániai magyarság attól is tarthat, hogy a románok még nagyobb hatalomhoz jutnak a decentralizációval. A kutatási eredményeinkből tükröződő politikai helyzetértékeléshez az önkormányzatok szempontjából nagyban hozzájárulhat az is, hogy a romániai magyarság egy része egy más területi és politikai egységben, a politikai elit által önálló jövőképként kidolgozott

autonómiában gondolkozott. Meg kell persze említeni, hogy az autonómia követelés nem most jelenik meg először az erdélyi magyar politizálásban, gondoljunk csak Kós Károly 1921-es Kiáltó szó című írására.

Mivel fenti kérdéseink közül többet is lehetett választani, igyekeztünk e válasz-együttjárásokat típusokba sorolni. Eredményeik közül talán a legfontosabb, hogy a megkérdezettek határozott vélemény(ek)kel rendelkeztek: szinte mindenki válaszolt erre a kérdéscsoportra. A mintának csupán 6,0%-a nem tudta megítélni, mit gondoljon a magyar kisebbségi párt kormányba kerüléséről és még kevesebben, mindössze 2,4% helyeselt egymásnak ellentmondó állításokat (őket soroltuk a „bizonytalanok” közé). (Lásd 1.3. táblázat)

1.3. táblázat: Vélemény-típusok az RMDSZ kormánykoalícióba lépéséről (százalékban N=991)

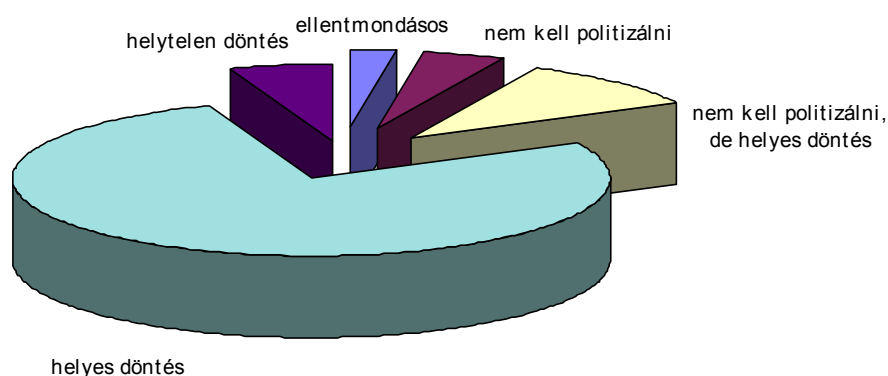
Választípusok	Százalék
Helyesli a koalíciót	72,3
Helyteleníti a koalíciót	5,2
A helyi politikára helyezi a hangsúlyt	4,2
A helyi és az országos politikát egyaránt fontosnak tartja	9,9
Bizonytalan a koalíció megítélésében	2,4
Nem tudja megítélni	6,0
Összesen	100,0

Meglepő lehet, de a **koalícióban való részvétel** megítélésben csak árnyalatnyi – statisztikailag nem értelmezhető – különbségek mutatkoznak az egyes régiókban. Az átlagnál valamivel kevésbé talált helyeslésre az *RMDSZ* kormányba lépése Dél-Erdélyben és a Bánságban, itt volt a legmagasabb azoknak az aránya is, akik kérdéseinkre „nem tudom-“mal válaszoltak. A partiumi és máramarosi kérdezettek kapcsolták össze a leggyakrabban azt a két véleményt, ami a helyi és az országos politika fontosságát egyaránt hangsúlyozta: ha tetszik ez a régió számít a „legkonstruktívabbnak” a kisebbségi politizálás szempontjából. Közép-Erdélyben ezzel szemben az átlagosnál kisebb helyeslésre talált az *RMDSZ* hatalomra kerülése: itt többet várnak a magyarság helyi politikai aktivitásától. Egyúttal ebben a régióban a legegységesebbek a vélemények, mindössze 1,8% adott ellentmondó válaszokat kérdéseinkre. Végül a Székelyföld – a Partiumhoz hasonlóan – az átlagosnál kedvezőbben áll az új politikai fejleményekhez, s egyáltalán, a

kisebbségi politizáláshoz, de még egyszer hangsúlyozzuk, az eltérések csak árnyalatnyiak.

3. ábra: Az RMDSZ koalícióban való részvételének megítélése

Noha válaszadóink meglepő határozottsággal támogatták az *RMDSZ* kormányba lépését, mindössze 19,8%-uk állította azt, hogy vannak olyan **román pártok**, amelyek támogatják a romániai magyarság törekvéseit (a leggyakrabban a *Demokratikus Konvenciót* és a *Kereszténydemokrata Nemzeti Parasztpártot /PNTCD/* nevezték meg), – a minta 63,9%-a pedig nem tudott válaszolni. Mindebből két dologra is következtetnünk. Egyrészt, hogy a koalíciós részvétel hangsúlyosan szimbolikus és nem napi politikai jelentőséggel bír az erdélyi magyarság számára: a hatalom birtoklása és nem a politikai-ideológiai azonosságok a fontosak, illetve a román pártok megítélésekor csak az a döntő, képesek-e a magyarokkal együttműködni, vagy üldözik őket. Másfelől azonban az „egyedül vagyunk” attitűd is magyarázhatja a fentieket. Ebből a perspektívából a kivívott politikai eredmények nem a román-magyar együttműködés gyümölcsei, hanem kizárólag az *RMDSZ* és a romániai magyarság teljesítményei.

Ezek a hipotézisek a romániai magyar nemzeti kisebbség politikai közösséggé válásának a rendszerváltás utáni fejleményei alapján értelmezhetők. 1989 decemberében bár a magyarok országosan, önálló politikai szervezetet hoztak létre, ugyanakkor még részt vettek a *Nemzeti Megmentési Front* munkájában is. 1990 tavaszán a bukaresti kormányzat kisebbségpolitikájának átalakulásával, majd alkotmányozási tevékenységével, amelyben nem vettek tudomást a nemzeti kisebbségekről mint államalkotó tényezőkről, a magyarság mint önálló politikai közösség jelent meg a romániai politikai életben. Az elkülönülés háttérében leegyszerűsítve az állt, hogy a magyarság a jogi és kulturális érdekeit nem tudta a román

pártprogramokon illetve azok nemzeti modernizációs stratégiáján belül érvényesíteni. A különállással együtt jövőképre, politikai célra, stratégiai perspektívára is szükség volt. Ezt az *RMDSZ* önkormányzatként való működtetése és az autonómiakonceptciók teremtették meg. A magyarországi politikai életet az európai integráció elérése határozta meg, így mintegy alárendelt kérdésként átvette a kisebbségi politikai elitek autonómia-retorikáját és a felmerülő feszültségek kezelésére előretolt kijáró intézményként biztosította a határon túli pártok számára a magyarországi államigazgatáson belül a *Határon Túli Magyarok Hivatalát*.

Ez a helyzet azonban 1993-1994-ben alapvetően megváltozott. Egyrészt Romániában az *RMDSZ* a *Demokratikus Konvencióból* kiválva politikailag elszigetelődött. Másrészt a magyarországi kormányváltással és a látható közelségbe került NATO és EU csatlakozással szükség volt a szomszédos országokkal is rendezni a kapcsolatokat. Pontosabban el kellett oszlatni Magyarország és a magyar kisebbségek térségbeli instabilizáló szerepéről kialakított félelmeket. A megkötendő alapszerződésekben azonban már nem lehetett érvényesíteni az autonómia-elképzeléseket. Ez konfliktushoz vezetett az autonómia-elképzeléseiket kidolgozó szlovákiai illetve romániai magyar politikai pártokkal. A szélesebb nyilvánosság előtt a román-magyar alapszerződés parlamenti vitája során – *Markó Béla* az *RMDSZ* elnöke nem szólalhatott fel a *Magyar Országgyűlésben*, az *RMDSZ* elvárásait, kritikáját figyelmen kívül hagyták – vált nyilvánvalóvá, hogy a romániai magyarság mint politikai közösség nemcsak a román politikai életben hanem az anyaország viszonylatában is egyedül maradt. Ezt erősítette az a tény, hogy a pápai találkozón már a magyarországi ellenzéki pártok szerettek volna közös nyilatkozatot az *RMDSZ*-szel az alapszerződéssel és a kormánykoalícióval szemben. A határon túli sajtóban és a közvéleményben igazából *Markó Béla* budapesti felszólalási lehetőségének volt nagy visszhangja. Hipotézisünk szerint itt érezte meg a határon túli (nem csak a romániai) magyar közvélemény, hogy miközben számára magától értetődő a magyar nemzethez való tartozás ténye, addig a magyarországi politikai elit számára a határon túli magyarok ügyeiben a politikai haszon az elsődleges.

A romániai elszigetelődésből csak *Frundea György*, a román tömegkommunikációban sikeres elnökválasztási kampánya és a parlamenti és elnökválasztáson elért eredmények hozták ki az *RMDSZ* vezetését. A választási koalíció létrejötte után az elmúlt éveket, mint “hét szűk esztendő” emlegették. A magyarországi kormányzat képviselői a *Demokratikus Konvenció* győzelme után ugyan azt hangsúlyozták, hogy az alapszerződés létrehozásának (amely kivonta a magyar kérdést a választási küzdelemből)

volt nagy szerepe ebben. Az *RMDSZ* azonban kormányzati szerephez jutva sem korrigálta fenntartásait. Ezek fényében egyáltalán nem meglepő, hogy az *RMDSZ* kormányhatalomra kerülését az erdélyi magyar kisebbség saját „érdemének” tekinti és egyelőre egyaránt gyanakvással vagy legalábbis bizalmatlanul figyeli a román és a magyarországi politikai erőket.

Megfigyelhető azonban, hogy az erdélyi magyarság a romániai pártoknál valamivel nagyobb bizalommal tekint egyes **román politikusokra**: a megkérdezettek 31,1%-a nevezett meg olyan közéleti vagy politikai szereplőt, akik támogatják törekvéseiket (a „nem tudom” válaszok aránya is valamivel alacsonyabb, mint az előbbieknél: 52,5%). A legnépszerűbb román személyiségek *Emil Constantinescu*, *Doina Cornea*, *Mircea Dinescu* és *Smaranda Enache* voltak.

Közülük egyedül *Emil Constantinescu* tölt, töltött be komoly politikai szerepet mint a *Demokratikus Konvenció* korábbi elnökjelöltje, majd a köztársaság elnöke. A magyarság, *Iliescu* elutasításaként, már 1992-ben is szavazott rá. Retorikájában nem használt magyarellenes utalásokat, hangsúlyozta, hogy ismeri a Székelyföldet és a magyarokat. *Doina Cornea* nyugdíjas kolozsvári egyetemi tanár és bár a parasztpárthoz kapcsolják, de 1990 óta lényegében nem folytat politikai tevékenységet. Ő 1989 előtt vált ismerté Cs. Gyimesi Éva melletti szolidaritása és a *Ceausescu* rendszer "nyilvános" bírálata révén. *Mircea Dinescu* bukaresti költő szintén a *Ceausescu* rendszer ellenzékijeként vált népszerűvé, ma nem tartozik egyetlen párthoz sem, de a rendkívül befolyásos, kíméletlenül szókimondó *Academia Cataventu* c. satirikus lap főszerkesztője. *Smaranda Enache* a marosvásárhelyi *Pro Europa Liga* vezetője. Romániában talán ez az egyetlen kifejezetten a nemzeti konfliktusok kezelésére és megelőzésére létrejött társadalmi szervezet.

A megkérdezettek számára *Emil Constantinescut* leszámítva, aki a közvélemény előtt *Iliescuval* szembeni alternatívaként jelentkezett, nem pártpolitikusok, a parlamenti, kormányzati élet szereplői hanem a kulturális-társadalmi elit egyes román képviselői a legnépszerűbbek. Ez csak részben magyarázható azzal, hogy ezek a személyiségek szerepelnek leggyakrabban a magyar médiumokban. Másfelől azt is mutatja, hogy a romániai magyar kisebbség „befelé” – saját politikusaira koncentrálna – figyeli a romániai politikát, más, román – és ahogy a fentiekben láttuk, magyarországi – politikusok tevékenységét nem követi.

1.2. A román-magyar alapszerződés megítélése

Előzmények

1996 augusztusában, több éves tárgyalássorozat után, a közvélemény számára váratlanul a külügyi államtitkárok megállapodtak a **román-magyar alapszerződés** végleges szövegében. *Marcell Dinu* szerint a megállapodást az tette lehetővé, hogy a magyar fél elfogadta az *Európa Tanács* 1201-es ajánlásának értelmezésére vonatkozó román javaslatot. *Somogyi Ferenc* viszont azt hangsúlyozta, hogy magyar részről nem kényszerültek a korábban képviselt elvek feladására. *Takács Csaba* az *RMDSZ* álláspontját a következőkben fogalmazta meg (1996. augusztus 14.): Az alapszerződésnek garantálnia kell az anyanyelvi oktatást, az egyházi vagyon visszaszolgáltatását, a kétnyelvűség bevezetését a közigazgatásban, az *RMDSZ* által szorgalmazott autonómiaformák biztosítását.

A magyarországi ellenzéki pártok aggodalommal fogadták az alapszerződés elkészültéről szóló hírt. A *FIDESZ* azt javasolta, hogy a kormány ne írja alá azt amit a határon túli magyar szervezetek nem támogatnak (augusztus 15.) *Ion Iliescu* román köztársasági elnök az 1201-es ajánlással kapcsolatban azt hangsúlyozta, hogy azt nem a szerződésben hanem a függelékben közlik és ott leszögezik, hogy az ajánlás nem jelenti a kollektív jogok és a területi autonómia elismerését. Augusztus 16-án *Kovács László* magyar külügyminiszter tájékoztatta a magyar parlamenti pártok képviselőit a szövegjavaslatról. Hangsúlyozta, hogy ennél jobb szerződést nem lehetett elérni, az elkobzott egyházi javak kérdése még nyitott kérdés és a kormány nem kívánja a parlament elé vinni.

Ugyanezen a napon az *RMDSZ* Operatív Tanácsa közzétette a Bukarestben kidolgozott alapszerződés tervezettel kapcsolatos állásfoglalását. Eszerint 1. nem kívánja a kért területi autonómiát etnikai alapokra helyezni, de problémásnak tartja a 1201-es ajánlásból a kollektív jogok kiiktatását, 2. nem tartja kielégítőnek a nyelvhasználatra vonatkozó kitételeket, 3. hiányolja, hogy a magyar egyházi és közösségi javak visszaadásáról semmiféle megállapodás nem született, 4. a szerződéssel kapcsolatos garanciák nem egyértelműek, a nemzetközi ellenőrzés kérdése megoldatlan. További, az *RMDSZ* részvételével folyó konzultációkra szólították fel a két kormányt.

Augusztus 19-én Budapesten zártkörű megbeszélést tartottak a szlovákiai magyar pártok és az *RMDSZ* képviselői. Ugyanekkor *Horn Gyula* nem kívánt

találkozni az *RMDSZ* elnökével. *Tőkés László* budapesti istentiszteletén arra kérte a magyar kormányt, hogy ne írja alá az alapszerződést, ha azzal nem ért egyet a *RMDSZ*. Néhány nappal később *Markó Béla* nyilatkozott az alapszerződésről. Hangsúlyozta, hogy az addigi konzultációkon is kifejtették, hogy nincs szükség az 1201-es ajánlás értelmezésére illetve hiányolták az alapszerződésből a nemzetközi ellenőrzés garanciáját (augusztus 22.).

Augusztus 26-án *Markó Béla*, *Tőkés László*, *Takács Csaba* *RMDSZ* vezetők találkoztak *Horn Gyulával*, *Tabajdi Csabával* és *Somogyi Ferenc*cel, a magyar kormány képviselőivel. A tárgyalás során nem közeledtek az álláspontok. *Horn* bejelentette, hogy a kormány véglegesnek tekinti a dokumentumot. Az *RMDSZ* ezzel szemben elutasította a kollektív jogokkal kapcsolatos negatív értelmezést. A romániai magyar vezetők hiányolták az egyházi vagyon visszaadásával kapcsolatos kötelezettségvállalást. Az aláírás dátumával sem értettek egyet, mert egy leköszönő kormány vállalt kötelezettségeket. *Tőkés* szerint a kormány megszegte a júliusi magyar-magyar csúcstalálkozó nemzeti minimumának elvét, de kijelentette: „tudomásul vesszük a tényállást, nem akarunk konfrontálódni a magyar kormánnyal, inkább azt keressük, miképpen lehetne az alapszerződést a javunkra fordítani”.

Az ellenzéki pártok kezdeményezésére szeptember 3-án az *Országgyűlés* rendkívüli ülést tartott a román-magyar alapszerződésről. A vitát élő adásban közvetítette a *Duna Televízió*. Az ellenzék javasolta a házbizottsági ülésen, hogy *Markó Béla* is felszólalhasson a rendkívüli ülésen, de a kormánypártok elvetették a javaslatot. A koalíció képviselői kiálltak az alapszerződés mellett.

Másnap (szeptember 4-én) került sor Pápán a második magyar-magyar csúcstalálkozóra, ahol több ellenzéki pártelnök is megjelent. A *FIDESZ* vezetője a júliusi magyar-magyar csúcs szerződésének megszegésével vádolta a kormányzatot. *Eörsi Mátyás* cáfolta, hogy a magyar kormány eltért volna a korábbi csúcs megállapításaitól. Közös közlemény kiadására került sor politikai nyilatkozat nélkül.

Szeptember 6-án az *RMDSZ SZKT* és a *Szövetségi Egyeztető Tanács* ülésezett Marosvásárhelyen. A kiadott nyilatkozatban az *RMDSZ* „tudomásul vette” a szerződést. Hangsúlyozták, hogy „a dokumentum több vonatkozásban nem elégíti ki a romániai magyar nemzeti közösséget, mivel jelenlegi formájában nem lép túl a szándéknyilatkozat szintjén.”

Szeptember 16-án Temesváron *Horn Gyula* és *Nicolae Vacariou* aláírták a román-magyar alapszerződést. Az *RMDSZ* nem a legfelsőbb szinten

képviseltette magát az aláírási ceremónián. Ugyanekkor a parlamentben *Markó Béla* újból kifejtette az *RMDSZ* álláspontját. Kijelentette, hogy az „alapszerződésben megnyilvánult politikai akaratnak gyökeres magatartásbeli változáshoz kell vezetnie a kisebbségekkel szemben, mert ez az akarat csak így válhat ténylegessé, mélyé és igazá.” A magyar parlamentben az öt ellenzéki párt közös nyilatkozatban ítélte el az alapszerződést. Néhány nappal később Temesváron *Tőkés László* részvételével tiltakozást tartottak az alapszerződés ellen (szeptember 19.). Szeptember 26-án a román szenátus ratifikálta az alapszerződést. Az *RMDSZ* szenátorok közül ketten ellene voksoltak egy tartózkodott, egy pedig nem szavazott. Ezt követően a sajtóban egyre inkább a választási kampány hírei, a magyar sajtóban *Frundea György* megnyilatkozásai kerültek középpontba.

Az alapszerződés körüli politikai konfliktusokat összefoglalva a legfontosabb vitakérdések a következők voltak. 1. Köthet-e a magyar kormányzat a román kormánnyal alapszerződést a romániai magyar kisebbség legitim politikai szervezetének fenntartásai ellenére ? 2. Miért kell a leköszönő, jogszűkítő kisebbségpolitikát folytató román kormányzattal sürgősen alapszerződést kötni? A választásokat követően a magyar kormányzat igazoltnak látta az alapszerződés ilyen formában történő létrehozását, mert úgy vélte, hogy ezzel a magyar kérdés kikerült a választási kampányból és az új kormányzat remélt új kisebbségpolitikáját sem bírálhatja a régi kormányzat ellenzékben hiszen ők írták alá az ennek alapot biztosító megállapodást.

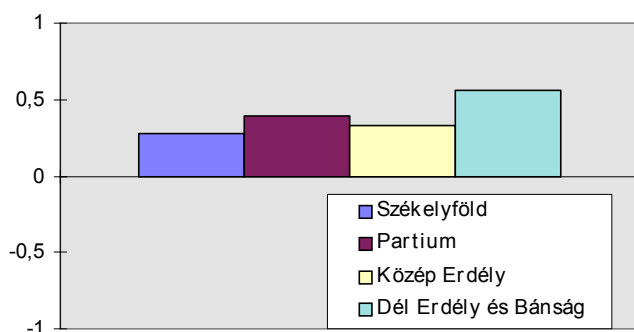
A fogadtatás

A korábban készült közvélemény-kutatásokból nem derül ki világosan, milyen fogadtatásra talált a román-magyar alapszerződés aláírása az erdélyi magyarságban.* Felmérésünkben ezért igyekeztünk részletesebben körüljárni az alapszerződés problematikáját – szem előtt tartva, hogy az időközben lezajlott választások és az *RMDSZ* sikere bizonyos szempontból csökkenthette az alapszerződés jelentőségét.

---

* Lásd például a kolozsvári XXI. Század Alapítvány 1 1996. szeptember 19-október 5. készített közvélemény-kutatását, melynek eredményei a magyarországi napilapokban is megjelentek.

4. ábra: Az alapszerződés átlagos támogatása az egyes régiókban

1 – aláírta volna, -1 – nem írta volna alá

támogatást élvez a szerződés a Székelyföldön (0,28), míg kiugróan magasat Dél-Erdélyben és a Bánságban (0,56). A falusi és a nagyvárosi népesség szintén az átlagnál több igennel voksolt, míg a kis- és közép nagyságú városokban többen helytelenítették az alapszerződés megkötését. Korábbi megállapításaink fényében e civil világ vélhetően más elvárásokat támasztott a magyar kormány felé – mint ahogy más politikai ítéleteiben is markáns kulturális különbségeket mutat a többi erdélyi településtípushoz képest.

Az alapszerződés aláírását **közepes mértékben követte** az erdélyi magyarság – legalábbis háromnegyed évvel az esemény után így emlékeznek. Ahogy már a korábbiakban is láthattuk, fokozottabb érdeklődés jellemezte a vegyes lakossággal bíró településeket illetve a szóránymagyarságot – a legkevésbé a Székelyföld lakóit, a leginkább a közép-erdélyieket foglalkoztatta a román-magyar alapszerződés. A szerződés szövegét a többség, 83,0% többé-kevésbé ismeri. A megkérdezettek kiemelkedően nagy része az alapszerződésből az **anyanyelvi oktatáshoz** kapcsolható elvárásokat emelte ki (anyanyelvi oktatás minden szinten, a Bolyai egyetem újraindítása, a diplomák kölcsönös elismerése). Másodikként a **jószomszédi viszonyhoz** kötődő kitételeket jelölték meg legtöbben (megbékélés, konzulátusok visszaállítása, határok sérthetlensége). Harmadik legfontosabb probléma-körnek az **általános kisebbségi jogokat** tekintették (anyanyelvhasználat a közigazgatásban).

Ettől a fontos értékeléstől elmaradva, de még mindig érdeklődés mutatkozott az **1201-es ajánlás** iránt. A többi kérdésre olyan kevesen utaltak, hogy az statisztikailag nem is igen értelmezhető (kétnyelvű feliratok és helységnévtáblák engedélyezése, gazdasági- és kulturális kapcsolatokhoz

Parlamentari képviselőként, választódóink közel fele, 42,3%-a visszatekintve **maga is meg-szavazta** volna az alapszerződést és csak 13,8%-uk választott egyértelmű nemmel. Az alapszerződés igenlése az iskolai végzettséggel negatív korrelációt mutat. Az átlagnál (0,37) jóval kisebb

tartozó kitételek, katonai együttműködés, nemzetközi garanciák). A válaszokban elsősorban a romániai politikai élet leggyakrabban használt jelszavai köszöntek vissza és kevésbé az alapszerződés körüli vitákhoz kapcsolódó bírálatok és érvek. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a viták kulcskérdésnek tartott 1201-es ajánlást csak 44, a nemzetközi garanciákat pedig 2 válaszadó jelölte meg. Ha azon vélemények arányát nézzük meg, amelyek szerint **az volna a fontos, ami nincs benne az alapszerződésben** (területi autonómia, határkiigazítás, az egyházi vagyon visszaszolgáltatása, az "Erdélyről való lemondás" negatív megítélése), akkor kiderül, hogy erre is igen kevesen helyeztek hangsúlyt (77 válaszadó).

Amikor **konkrét állításokkal** szembesítettük a megkérdezetteket, elbizonytalanodtak (Lásd 1.4. táblázat) A táblázatban szereplő állítások közül az utolsó három nem valós. Ehhez képest a megkérdezettek majdnem egy harmada úgy vélte, hogy a megállapodás rendezte a diplomák kölcsönös elismerésének kérdését, miközben a 12.cikk 5. pontjában arról volt szó, hogy "megteszik a szükséges intézkedéseket, hogy a két ország illetékes hatóságai megvizsgálják a diplomák elismerésének kérdést megfelelő megállapodás megkötése céljából e területen". Ugyanígy érdekes, hogy miközben az alapszerződés körüli viták központi kérdése volt az egyházi javak visszaadása, addig a megkérdezettek egyötöde mégis úgy gondolta, hogy ezt a kérdést is rendezte a megállapodás. A legtöbben a területi követelésekről való lemondást ítélték meg helyesen, de még ebben az esetben is a megkérdezettek közel egy harmada nem tudott a kérdésre válaszolni. Talán az egész alapszerződéssel kapcsolatos érdeklődésünk legtanulságosabb eredménye, hogy mennyien nem tudtak mit kezdeni a kérdésekkel. Ebben az esetben a többféle értelmezéssel talán még magyarázható a diplomák elismerésével kapcsolatos tájékozatlanság, de a területi autonómia és az egyházi javak visszaadása esetében csak arra gondolhatunk, hogy a tömegkommunikációból az ezekre vonatkozó hírek, vélemények nem jutottak el a megkérdezettek több mint negyven százalékához.

1.4. táblázat: Az alapszerződésben foglalt főbb megállapodások

Ön szerint az alapszerződés ...	Igaz (%)	Hamis (%)	Nem tudja (%)
... -ben mindkét fél kölcsönösen újból megerősítette, hogy egymással szemben nincsenek területi követeléseik	70,1	2,7	27,2
... szerint a romániai magyar kisebbségnek joga van saját oktatási, kulturális, vallási intézmények, egyesületek	58,8	7,5	33,7

létrehozásához és fenntartásához			
... lehetővé teszi, hogy ahol jelentős számban élnek kisebbségek, ott a nyelvükön is feltüntessék az utcaneveket	50,9	11,3	37,8
... rendezte a felsőfokú diplomák kölcsönös elismerésének kérdését	29,8	17,2	53,0
... megfelelő keretet teremtett a magyar egyházak vagyonának visszajuttatásához	21,1	34,0	44,9
... -ben felsorolt nemzetközi dokumentumok kötelezik a feleket a területi autonómia megvalósítására	13,2	40,4	46,4

A román-magyar **alapszerződéssel kapcsolatos véleményeket** 9 különböző állítással kapcsolatban kellett kinyilvánítani ötfokú skálán. (Lásd 1.5. táblázat) Az alapszerződés legfőbb erényének válaszadóink azt látták, hogy jogi garanciákat nyújthat kisebbségi sérelmeik orvoslása esetén. Ehhez képest jóval rosszabb véleménnyel vannak a szerződő felek közül a magyar kormányról, lépését elhamarkodottnak vélték és nem tekintették politikai sikernek, noha a történelmi megbékélés és a józanság tükröződése a szerződésben támogatásra talált a vizsgált népességben.

1.5. táblázat: Vélemények az alapszerződésről (átlagok)

Az alapszerződésre azért is szükség van, hogy legyen alap „számon kérni” a román kormánytól, ha megsérti a kisebbségek jogait.	4,00
Az aláíró felek jelentős mértékben hozzájárultak Kelet-Európa biztonságának megteremtéséhez.	3,88
Az alapszerződés mindkét fél érdekeit figyelembe vevő józan megegyezés eredménye a román és a magyar kormány között.	3,58
Az alapszerződés aláírása történelmi megbékélést jelent a román-magyar nép között.	3,38
Az alapszerződés elhamarkodott lépés volt a magyar kormány részéről.	3,33
Az alapszerződés megkötésekor figyelmen kívül hagyták a romániai magyarság érdekeit.	3,06
Az alapszerződés a két nép viszonyában gyakorlatilag semmit sem jelent, csupán egy formáság.	2,97
Az alapszerződés egyértelműen a román kormány sikere.	2,79
Az alapszerződés egyértelműen a magyar kormány sikere.	2,14
Főátlag	3,24

(1– Egyáltalán nem ért egyet, 5 – teljes mértékben egyetért)

Az egyes vélemények együtt járásának, az alapszerződéssel kapcsolatos gondolkodásmód vizsgálatához faktorelemzést végeztünk. A fenti kilenc állítás közül, a nehezen besorolható *“Az alapszerződés a két nép*

viszonyában gyakorlatilag semmit sem jelent, csupán egy formáság.” vélemény nélkül a faktorelemzés két tényezőcsoportot különített el, úgy, hogy ez a két faktor a teljes szórás 57,7%-át magyarázza. (Lásd 1.6. táblázat) Az erősebb magyarázóerővel rendelkező vélemény-csoportot „támogató”, a hivatalos véleményekkel harmonizáló típusnak, míg a másodikat „ellenzőnek”, az egyes kormányok politikáját elmarasztalónak neveztük el. Az alapszerződés „támogatása” inkább a középgenerációkra, a nyolc általánossal rendelkezőkre, a nyugdíjasokra, háztartásbeliekre, földművesekre és alkalmazottakra jellemző, a kisebbségben vagy szórványban élő magyarságra, régiókat tekintve Partiumra és Máramarosra, illetve Dél-Erdélyre és a Bánságra. Az ellenzők a 30-40 év közöttiekből és a 60 felettiekből kerülnek ki, főként a vegyes lakosságú településekről, ezek közül is a nagyközségekből és a nagyvárosokból, regionális szinten Közép-Erdélyből. Ennek magyarázatát ismét Kolozsvár sajátos politikai atmoszférájában kell látnunk, továbbá, hogy a vegyes területeken – mint láttuk – intenzívebben foglalkoznak a magyar problémákkal, mivel sok esetben még versenyhelyzet van míg a szórványban már többé kevésbé elfogadták a játékszabályokat. Fontos magyarázó elem lehet, hogy a „támogató” csoport település-földrajzi illetve társadalmi értelemben elszigetelve él és épp ezért nagyobb jelentőséget lát a külső támogatásban és sokkal érzékenyebb a szimbolikus dolgokra is. Ezzel szemben a nagyközségekben és a kisvárosokban már sokkal hatékonyabb a tömegkommunikáció (*Duna TV* kábelen, újság olvasás) és létezik intézményes politikai élet (elsősorban a vegyes területeken van szerepe az *RMDSZ* helyi csoportjainak, és a közösséghez való tartozás intézményes megerősítésének például az egyházközségi életben való részvétel formájában).

1.6. táblázat: Az alapszerződéssel kapcsolatos vélemények faktorai

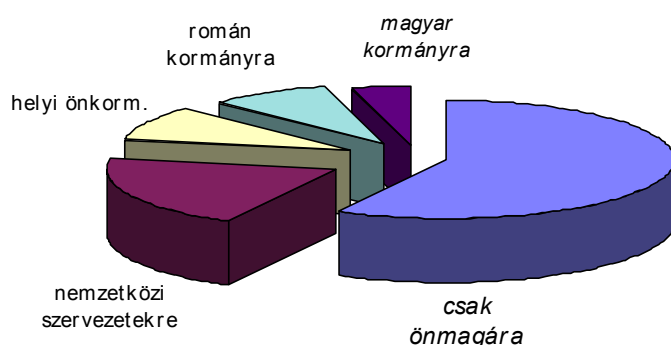
“Támogató” (37.4%)	“Ellenző” (20.3%)
Az aláíró felek jelentős mértékben hozzájárultak Kelet-Európa biztonságának megteremtéséhez (0.779)	Az alapszerződés egyértelműen a román kormány sikere. (0.813)
Az alapszerződés aláírása történelmi megbékélést jelent a román és a magyar nép között. (0.771)	Az alapszerződés elhamarkodott lépés volt a magyar kormány részéről. (0.696)
Az alapszerződés mindkét fél érdekeit figyelembe vevő józan megegyezés eredménye a román és a magyar kormány között. (0.746)	Az alapszerződés megkötésekor figyelmen kívül hagyták a romániai magyarság érdekeit. (0.653)
Az alapszerződésre azért is szükség van, hogy legyen milyen alapon “számon kérni” a román kormánytól, ha megsérti a kisebbségek jogait. (0.635)	Az alapszerződés egyértelműen a magyar kormány sikere. (0.649)

(Zárójelben a változók faktorsúlyai)

Kérdőívünkben arra is kíváncsiak voltunk, hogyan szemléli saját kisebbségi helyzetét az anyaországgal, Magyarországgal szemben az erdélyi magyarság. Eredményeink meglehetősen kritikus képet mutatnak a **magyar kormány erdélyi kisebbséggel kapcsolatos politikájáról**. A magyar kormány által nyújtott támogatást ötfokú skálán átlagosan 2,64-tal értékelték, s mindössze 1,5% „nagyon jónak”, velük szemben 9,7% egyszerűen „semminek”. A magyar határon túli kisebbségpolitikából való kiábrándultság az iskolázottabb rétegekben nagyobb, a vegyes lakosságú településeken, régiók szerint Közép-Erdélyben, Partiumban és Máramarosban, végül a nagyvárosokban.

Arra a kérdésre, hogy **leginkább kire számíthat** a romániai magyarság jogainak kivívásában, egyöntetű és meglehetősen szkeptikus válaszokat kaptunk – az egyes társadalmi tényezőktől szinte teljesen függetlenül.

5. ábra: Kire számíthat az erdélyi magyarság ...?

Az „egyedül vagyunk” érzése látványosan általános politikai „hangulat” a romániai magyarság körében, egyúttal kritika a magyar kormány felé: az erdélyi kisebbségek csalódtak az anyaország politikájában. (Lásd 1.7. táblázat) Ennek legjobb mércéje, hogy a román

kormányt több mint kétszer annyian tüntették ki bizalmukkal, mint a magyart, a nemzetközi szervezetek pedig a válaszadók csaknem egyötöde számára jelentik jogaik képviselőjének legfontosabb fórumát. Ez utóbbi nem mond ellent a „egyedül vagyunk” attitűdről megfogalmazottakkal, inkább finomítja azt: az elmúlt évek kudarcai – a választási eredmények ellenére – oda vezethettek az erdélyi magyarságban, hogy sem a magyarországi sem a hazai politikai erőiben nem bízik feltétlenül és nagyobb garanciát lát a nemzetközi jogszabályok és intézmények kényszerítő erejében.

1.7. táblázat: Kire számíthat leginkább a romániai magyarság jogainak kivívásában? (százalékban. N=952)

önmagán kívül senkire	52,4
a nemzetközi szervezetekre	18,3
a helyi önkormányzatokra	8,4
a román kormányra	7,9
a magyar kormányra	3,8
nem tudja	9,2

1.3. Összegzés

Az erdélyi magyar kisebbség a hagyományos értelemben nem egy, a politikára mint olyanra fogékony „társadalom”, annál vélhetőleg jóval tradicionálisabb. Mindazonáltal saját kisebbségi létének problémái igencsak foglalkoztatják, különösen azokat a csoportjait, akik vegyes lakosságú vidékeken – kisebbségben, vagy többségben, de a román társnéppel egy közösségben – élnek. A kisebbségi politika iránti érzékenység azonban nem jár együtt egy pesszimista, sérelmi attitűddel: e közösségek tagjai látszanak felmérésünk alapján a legaktívabbak és a leginkább derülátóak. Mindez megmutatkozik a választási eredmények és az azok után kialakult romániai politikai helyzet értékelésében, azonban nem jelenti azt, hogy e csoportunk idealisztikusan állna hozzá a politikai fejleményekhez: a magyar kormány politikáját és a román-magyar alapszerződést épp a vegyes területek magyar népessége fogadta az átlagnál kritikusabban. A belpolitikai aktivitás tehát egyfajta választás, autonómiára törekvés, mely a magyar kormány, az „anyaországtól” való függőség felmondását és egy új politikai stratégia fokozatos kiérlelődését sejteti.

Az utóbbi években a romániai magyar kisebbség önálló politikai közösséggé formálódásának lehetünk tanúi. E mögött az önmagában pozitív fejlemény mögött azonban nyilván keserves csalódások lehetnek, melyekre vizsgálatunk is valamelyest fényt derít – egyúttal a bizalomvesztés radikális mértéke visszamenőleg megkérdőjelezi a magyar kormány(ok) eddigi, határon túli kisebbségpolitikáját.

Eredményeink a politikai elit-diskurzusok és a közvélekedések közötti lényegi különbségre is rámutatnak. Ezek szerint a romániai magyar átlagpolgár politikáról alkotott véleményét kevésbé itatják át a napi politikai

események és kisebbségi politikai vezetőinek, az *RMDSZ*-nek a „hivatalos” politikai vonala. Ez jól tükröződik a konkrét politikai események fogadtatásában, például a román-magyar alapszerződésnek a vártnál és az *RMDSZ* nyilatkozatoknál pozitívabb megítélésében. Másfelől azonban azt is látnunk kell, a magyar kisebbségben még nem rögzült (valószínűleg ilyen rövid idő alatt nem is rögzülhetett), hogy a demokratikus politikai berendezkedés több párt kölcsönös együttműködési szándékát feltételezi: válaszadóink a román pártok szerepét jelenlegi kedvezőbb politikai helyzet kialakításában szinte egyáltalán nem értékelik. A kisebbségi politizálás, az új, politikai közösség megformálása tehát még nem a dialógus elvén és szükségszerűségén alapul – s ezen az elmúlt évtizedek politikai történéseinek ismeretében nem is csodálkozhatunk.

2. Az erdélyi magyarság önképe

2.1. Az önkép vizsgálatának lehetőségei

A magyarországi szociológiai, szociálpszichológiai műhelyekben már évtizedek óta készülnek empirikus kutatások a magyar önkép, a nemzeti sztereotípiák feltárására. A rendszerváltás óta ezek a felvételek gyakran kiegészülnek a politikai attitűdökre vonatkozó kérdésekkel. Ugyancsak a rendszerváltást követően nyílt lehetőség a negatív sztereotípiák (cigányellenesség, antiszemitizmus) empirikus vizsgálatára.*

A hazai és romániai kutatások, tudomásunk szerint – kérdőíves módszerekkel, reprezentatív mintán – még nem vizsgálták a romániai magyarság önképét, etnikai sztereotípiáit. Kutatásunk egyik fő célja éppen ezért az volt, hogy kísérletet tegyünk a Magyarországon már bevált empirikus módszereknek a romániai magyar reprezentatív mintán történő kipróbálására. Úgy véljük ugyanis, hogy nemcsak a napi politikai publicisztika és a szépirodalom egy része elfogult akkor, amikor az erdélyi magyar kisebbséggel foglalkozik, hanem a társadalomtudomány is rabja önnön sztereotípiáinak. A szépirodalomban, de még inkább a tömegkommunikációban megjelenő torzulások a következők szoktak lenni: 1. A határon túli magyarságot összemosva homogén csoportként mutatják be. 1989 után egy ideig az országok között is alig tettek különbséget, az egyes országok régióit azonban még ma sem különítik el. 2. A kisebbségi életet mint állandó konfliktushelyzetet, tragikus élethelyzetek sorozatát mutatják be. 3. A határon túli magyarokat gyakran "igazibb magyarnak" mutatják be akik még őrzik a néphagyományukat, népviseletüket stb. 4. A kisebbségi kérdést mint demográfiai vagy nyelvi-kulturális problémát mutatják be és nem mint egy olyan összetett problémát, amelyben a kisebbség és a jog- és

---

* Lásd pl. Lázár Guy: *A magyar lakosság politikai-történelmi tudata a közvélemény-kutatások tükrében*, Budapest, 1983., Hancock, Ian: „Cigány sztereotípiák”, In: *Phralipe*, 1991., Hunyady György: *Sztereotípiák a közgondolkodásban*, Budapest, 1996., Kovács András: *A különbség köztünk van. Az antiszemitizmus és a fiatal elit*, Budapest, 1997.

biztonságpolitika, a gazdaság, a kultúra és a politika viszonyrendszere együttesen jelenik meg.

A magyarországi társadalomtudományokban honos sztereotípiák – ha sarkítva fogalmazunk – maguk is egy dichotóm rendszert alkotnak: a népi "világkép" az erdélyi magyarságot a román többséggel örökös szembenállásban láttatja, míg az urbánus felfogás épp a másik végletbe esik, amikor az etnikai konfliktusokkal, s magukkal a nemzeti-kisebbségi értékekkel nem tud mit kezdeni. A másik szakirodalmi szélsőség abban mutatkozik meg, amikor a magyarságot csak önmagán belül vizsgálják, bemutatják a magyar kommunikációs teret, de elfeledkeznek arról, hogy mindez egy másik kultúrából származó intézményrendszer és jog keretei között működik.

Kutatásunkban a magyarországi módszereket átültetve, kívántunk átlépni a fenti előítéleteken – szem előtt tartva, hogy vizsgálatunk úttörő jellegéből fakadóan bizonyos szempontból a "sötétben tapogatózunk". Nemhogy hasonló empirikus tapasztalatok nem állnak rendelkezésünkre a vizsgált népességre vonatkozóan, de a társadalomtudomány kvalitatív módszerekkel dolgozó műhelyeiben sem készültek még szisztematikus kutatások kérdésünkkel kapcsolatban. Azzal is számoltunk, hogy a romániai magyarság politikai attitűdjei és etnikai önmeghatározása nem feltétlenül írható le a magyarországi jellemzők alapján. Mindezeket szem előtt tartva munkánk egyfajta módszertani kísérletnek, következtetéseink a további kutatások számára ellenőrizhető hipotéziseknek foghatók fel.

Kérdéseink két fő csoportba oszthatók. Az egyikben a racionális politikai irányultságokat kívántuk feltárni és tesztelni, a másikban a tudattalanabb illetve emocionálisabb önkép-elemekre voltunk kíváncsiak. Elemzésünkben megkíséreltük e két önmeghatározást szembesíteni és a vélemény-csoportokat a romániai magyar társadalom egyes jellemzői szerint is megragadni.

2.2. Politikai attitűdök

A politikai önmeghatározások feltárásához 12 féle attitűdre kérdeztünk rá, azt tudakolva, hogy a válaszadó vajon inkább közéjük, vagy inkább nem közéjük tartozónak vallja-e magát. (Lásd Kérdőív III.1-12. kérdései) A választásokat – az önmeghatározás-típusok feltárása céljából –

faktorelemzésnek vetettük alá. (Lásd 2.1. táblázat) Az eredmények azt mutatják, hogy a módszer alkalmazható az erdélyi magyar kisebbségre, hiszen a vélemény-együttjárások jól felismerhető politikai irányultságok mentén jönnek létre, és ezek az ideológiailag "letisztult" elemek a válaszok teljes szórásának nem kevesebb, mint felét magyarázzák – ez az arány pedig nem marad el a magyarországi eredményektől.

2.1. táblázat: A racionális önkép elemei

Polgári demokrata értékek	Konzervatív értékek	Liberális értékek	Etnocentrikus értékek
közéleti érdeklődésű (0.719)	hagyománytisztelő (0.676)	liberális gondolkodású (0.770)	idegenkedik a cigányoktól (0.745)
a politika iránt közömbös (-0.656)	hazafias gondolkodású (0.621)	konzervatív gondolkodású (- 0.765)	nem kedveli a románokat (0.694)
haladó szellemű (0.576)	vallásos meggyőződésű (0.616)		
a szabadság a legfontosabb (0.458)	a rend és a stabilitás híve (0.565)		

A faktorok meghatározására főkomponens-elemzést alkalmaztunk. Az eljárás során kiválasztott 1-nél nagyobb sajátértékkel rendelkező négy faktor a változóhalmaz szórásának 51 %-át magyarázza. Az egyes faktorok magyarázóereje rendre 17.2, 14.9, 9.6 és 9.3%. Az eredményeket varimax módszerrel rotáltuk, így minimalizáltuk az egyes faktorokhoz kapcsolódó változók számát. A táblázat a forgatások után kialakult faktor mátrixot mutatja, zárójelben a faktorsúlyok láthatók.

A faktorelemzésből az is látható, hogy a legerősebb együtt járás a polgári demokrata értékeknél mutatkozik: ez az a véleménycsoport amely a legmarkánsabban jellemzi a romániai magyar kisebbséget, míg az etnocentrikus, a nemzeti bezárkózásra valló attitűdök jóval hátrébb állnak a sorban.

A fenti politikai attitűdök nem feltétlenül zárják ki egymást, az individuális beállítódások ezek kombinációiból jönnek létre és alkotják meg a politikai önképe(ke)t. Ezek feltárásához a klaszterelemzés nyújt segítséget, amely azt mutatja meg, hogy válaszadóink tipikusan mely politikai attitűdökkel jellemezték magukat. (Lásd 2.2. táblázat)

2.2. táblázat: A racionális önkép típusai (N=693)

Faktorok	Polgári demokrata értékek	Konzervatív értékek	Liberális értékek	Etnocentrikus értékek
A csoportok (%)				
Klasszikus szabadelvűek (37.8)	++	++	+++	--
Nacionalisták (22.2)	++	+++	-----	+++
Modern populisták (17.8)	~	++++	+++	++++
Apolitikusak (16.8)	----- -	~	--	-
Polgári demokraták (5.4)	+++	----- -----	-----	---

Megjegyzés: A +,~,– jelek a faktorhoz való kapcsolat irányát, a jelek száma pedig a kapcsolat erősségét mutatja. A főtelelezés során a faktorsúlyok által meghatározott négydimenziós térben euklideszi-mértéket használtunk a pontok távolságának mérésére. A klaszterelemek meghatározásához a legközelebbi klaszter-középpont módszert alkalmaztuk.

Legnagyobb csoportunkat a "klasszikus szabadelvűek" alkotják. Azért neveztük el őket így, mert mind a polgári demokrata, mind a konzervatív és liberális értékekhez vonzódnak, egyúttal elutasítják a román- és a cigányellenességet. Ez a beállítódás – épp a konzervatív és a liberális attitűdök harmonikus együtt járása miatt – sokban emlékeztet a XIX. századi magyar szabadelvű világképre, mely igyekezett a fenti ideológiákat a haza és a haladás eszméinek segítségével egyesíteni. A szabadelvű önkép "elterjedtsége", arra enged következtetni, hogy a politikai beállítódások a romániai magyarság körében bizonyos szempontból "megálltak" a XIX. századi szinten, avagy hogy az első világháború után kezdődött kisebbségi létforma ezen politikai értékeket volt képes a legerőteljesebben átörökíteni a következő nemzedékekbe. A klasszikus szabadelvű beállítódás felülreprezentált a hivatalnokok és az értelmiségiek körében, a falusi és a kisvárosi népességben.

Éppily népes csoportot alkotnak együttesen a **"nacionalisták"** és a **"modern populisták"** is. E két csoportunk hasonlóan látszik az etnikai bezárkózás vallásában, azonban jelentősen különbözik abban, hogy "nacionalisták" klasszikusnak tekinthetők abban az értelemben, hogy a liberális értékek egyértelmű elutasítása mellett vállalják a polgári demokrata és a konzervatív attitűdöket. A liberalizmus elutasítása ennek fényében azon a véleményen alapulhat, hogy a liberálisok számára nem fontosak a nemzeti

szempontok. A nacionalista beállítódás felülreprezentált a nyugdíjasoknál, a csak általános iskolát végzetteknél, a falusi és a nagyvárosi népességben és az alacsony jövedelemmel rendelkezők körében. Másik fő jellemzője e csoportnak a románoktól való tényleges elzárkózás: ők azok, akik a legritkábban használják és a legkevésbé ismerik a román nyelvet.

A "modern populisták" a nacionalistákkal szemben ideológiailag sokszínűek, lehetnek közöttük konzervatívok és a liberálisok egyaránt, a lényeg az etnikai elkülönültség tudata és a polgári demokrata értékek iránti közömbösség. Szociológiai jellemzőik szerint felülreprezentáltak a vállalkozók és a hivatalnokok, a középfokú vagy egyetemi végzettséggel rendelkezők körében. A modern populista önkép nagyvárosi sajátosság, az átlagosnál magasabb jövedelműeknél a jellemzőbb. Ez az a csoport, amely az átlagnál kevésbé kötődik a valláshoz is. Végül – szemben a nacionalistákkal – ők az átlagnál gyakrabban használják és jobban is ismerik a román nyelvet. Ezek fényében modern populisták szemében a románoktól, cigányoktól való idegenkedés nem is elzárkózás, inkább versenyhelyzet, gondolkodásukban egy etnikailag meghatározott ellenfél-ellenségkép jelenik meg: egy olyan csoport, melynek (a románok esetében legalábbis) nyelvét jól ismerik és mellyel gyakran találkoznak.

A modern, nyugat-európai politikai irányzatok szerinti besorolástól idegenkedő, de határozott politikai önképpel rendelkező csoport a **"polgári demokratáké"**. Bennük mintha a XX. század eleji polgári demokrata, polgári radikális irányzatok élnének tovább a romániai magyarságban. Erőteljesen elutasítják a konzervatív attitűdöket, de nem azonosulnak a liberális, még kevésbé az etnocentrikus értékekkel. Ebben a körben felülreprezentáltak az egyetemi végzettséggel rendelkezők, a foglalkozási csoportokat tekintve pedig az értelmiségiek mellett a munkások – ezek közül is jellegzetesen a nagyközségi, kisvárosi népesség, akiknek sajátos politikai kultúrájára már az 1. fejezetben felhívtuk a figyelmet. A modern populistákhoz hasonlóan az átlagnál jobban ismerik a román nyelvet és többet érintkeznek románokkal. Nálunk azonban az együttélés nem etnikai idegenséget, elzárkózást szül, hanem élénk közéleti aktivitást.

Végül elkülönült csoportban találjuk a politikához közömbös embereket. Ők erőteljesen elutasították mind a közéleti aktivitásra és a haladásra, szabadságra vonatkozó attitűdöket, mind a liberális beállítódást és semlegesnek mutatkoztak a többi politikai érték esetén is. Ez az önbesorolás elsősorban a falusiak, az alapfokú végzettséggel rendelkezők, alacsony jövedelműek, a foglalkozási csoportok közül a munkások, háztartásbeliek

sajátja, akik a nacionalistákhoz hasonlóan szintén elszigetelten élnek a románoktól.

Ha fenti csoportjainknak az 1. fejezetben tárgyalt romániai politikai helyzetre vonatkozó véleményét vizsgáljuk, akkor markánsan megmutatkozik, hogy a szabadelvűek rendelkeznek a legderűsebb jövőképpel (közülük voksoltak legtöbben a koalícióba lépésre, de a román-magyar alapszerződésre is), míg a polgári demokraták a legpesszimistábbak. Nemcsak optimizmusban, de aktivitásban is élen jár a szabadelvű csoport: ők voltak azok, akik az átlagnál erősebben érdeklődnek a politika, a magyar kisebbség problémái iránt. A polgári demokratákhoz hasonló kritikai, sőt negatív attitűd jellemzi a nacionalistákat és a modern populistákat is: közülük a nacionalisták involváltak erősebben az erdélyi magyarság problémái iránt és ők a legelutasítóbbak Magyarország Romániával kapcsolatos külpolitikájával szemben. Megdöbbenően negatív a hozzáállása a politikai fejleményekhez az apolitikusnak mutató tömegnek is: sem a választásokkal, sem a román-magyar alapszerződéssel nem szimpatizáltak.

Mint láthatjuk, a faktor- és klaszterelemzés után előállt csoportok nemcsak az önbesorolás szerint mutatnak karakterisztikus különbségeket, hanem a csoportok társadalmi jellemzői, politikai helyzetmegítélése alapján is.

2.3. Az érzelmi önkép elemei

Az érzelmi önkép az erdélyi magyarok mint nép általában vett jellemzésén alapul, az attribúciós módszer felhasználásával. E módszer segítségével általános emberi tulajdonságok közül választották ki a válaszadók a romániai magyarságra legjellemzőbbeket (Lásd Kérdőív III. 15. kérdés elemei). A tulajdonságok egyrészt a közösséghez való viszonyulást, másrészt erkölcsi és a munkamorálhoz kapcsolódó értékeket tartalmaztak. Hasonló attribúciós listákkal már évtizedek óta vizsgálják Magyarországon a magyar nemzetről, a magyarságról mit népről alkotott sztereotípiákat, s újabban ezen attribúciós listák segítségével tárják fel az empirikus úton is megismerhető etnikai, vallási stb. sztereotípiákat.

Jelen kutatásunk nemcsak abban úttörő jellegű, hogy a fenti módszereket egy eddig nem vizsgált népességen, az erdélyi magyarságon alkalmazza, hanem abban is, hogy a módszert igyekeztünk finomítani, egyrészt úgy, hogy

az önértékelés elemeit kiegészítettük az együttélésben részt vevő más etnikumok – a románok és a cigányok – jellemzésével, másrészt, hogy a racionális, politikai természetű attitűdöket szembesítettük az érzelmi önképekkel.

Itt kell kitérnünk arra a sajátos interjú helyzetre, melyet az adatok értelmezésénél feltétlenül figyelembe kell vennünk. Kutatásunk egy Magyarországról szervezett és életre hívott vizsgálat volt, melyhez azonban a kérdőíveket egy erdélyi magyar szociológiai kutatóintézet kérdezte le. Válaszadóink tehát tisztában voltak azzal, hogy válaszaikat magyarországi kutatók fogják kiértékelni: így azokat egy kicsit nekünk, Magyarországnak is üzenve fogalmazták meg. Az üzenet közvetítését ebben az értelemben romániai kollegáinkra bízta, akiket – feltételezésünk szerint – inkább maguk közé valónak tekintettek, mint egy átlagos interjú helyzet kérdezőbiztosát. E körülmény tehát csökkenthette az interjú helyzetből fakadó belső konfliktusokat, azonban növelhette a szélsőséges véleményeket, illetve legalábbis dinamizálhatta az álláspontokat annak fényében, hogy Magyarországgal, az itteni magyar néppel szemben fogalmazták meg önmagukat.

Először a faktorokat, vagyis a **gondolkodási típusokat** mutatjuk be. A válaszadóknak 20 tulajdonságról kellett eldönteniük, hogy azok jellemzőek-e az erdélyi magyarságra mint népre, avagy nem. A faktorelemzésből kimaradt öt tulajdonság (piszkos, ügyeskedő, kapzsi, megbízható, precíz), – ezek nem voltak egyértelműen besorolhatók, ami azt jelenti, hogy több vélemény típussal együtt előfordulhattak. Fenti tulajdonságok szinonimái azonban – árnyalatnyi különbségekkel – rendre megtalálhatók az attribúciós listában (kivéve a "piszkos"), így értelmezésükről nem kell lemondanunk.

2.3. táblázat: Az érzelmi önkép elemei

Amorális	Művelt és erkölcsös	Erkölcös és közösségi	"Protestáns ethosz"	Negatív gazdasági etika
ravas (0.785)	intelligens (0.843)	összetartó (0.782)	szorgalmas (0.748)	anyagias (0.761)
agyafűrt (0.683)	művelt (0.686)	mértékletes (0.703)	kötelességtudó (0.681)	becsvágyó (0.714)
bosszúálló (0.645)	becsületes (0.648)	céltudatos (0.565)	lusta (-0.598)	törtető (0.522)

Megjegyzés: A faktorok meghatározására főkomponens-elemzést alkalmaztunk. Az eljárás során kiválasztott 1-nél nagyobb sajátértékkel rendelkező öt faktor a változóhalmaz szórásának 55 %-át magyarázza. Az egyes faktorok magyarázóereje rendre 17.2, 15.1, 8.3, 7.6 és 6.8%. Az eredményeket varimax módszerrel rotáltuk, így

minimalizáltuk az egyes faktorokhoz kapcsolódó változók számát. A táblázat a forgatások után kialakult faktor mátrixot mutatja, zárójelben a faktorsúlyok láthatók.

A faktorelemzés öt vélemény típust különített el. (Lásd 2.3. táblázat) Ezek közül kettő (1. és 5. faktor) kifejezetten **negatív jellemzőkből** áll, az első az erdélyi magyarságot szinte "kriminalizálja", ravasznak, agyafúrtnak, bosszúállónak állítja be. E sztereotípiák elsősorban a külvilággal, a "kint"-tel, a másokkal kapcsolatos attitűdöket ábrázolják, s emígy nagyon hasonlítanak a balkáni illetve mediterrán kultúrák közül a bezárkózó, törzsi jellegű, tradicionális közösségekhez rendelt negatív attribúciókhoz (v.ö. az albán, bosnyák, szerb, vagy szicíliai sztereotípiákkal). E tulajdonságok fényében az erdélyi magyarság a fentiekhez hasonlóan zárt, törzsi vonásokkal rendelkező társadalomnak látszik. A másik negatív vélemény típus a gazdasági- és munkaetikára vonatkoztatva ítéli el az erdélyi magyar kisebbséget. Eszerint az erdélyi egy individuális és önös céljai által vezérelt törtető, hiú népség volna.

A másik három faktor a magyarságot különböző **pozitív tulajdonságokkal** írja le. Így a 2. véleménycsoport a kulturáltságot és a becsületességet sugallja, míg a 3. és a 4. faktor – egymást kiegészítve – a weberi protestáns etika közösségi és gazdasági erényeit egyesíti. A 3. faktorban a közösségi szolidaritás és a mértékletes, céltudatos életmód áll össze egyfajta ethosszá, a 4. faktorban pedig ennek az ethosznak a munkavégzésben megnyilvánuló magatartásformáit találhatjuk.

A racionális politikai attitűdök vizsgálatához hasonlóan itt is klaszterelemzést végeztünk annak feltárására, hogy a fenti vélemény típusokból milyen **önképeket** alakítottak ki válaszadóink. A vizsgálatban az előbbi öt faktor kiegészült a korábban hiányzó öt tulajdonsággal. A klaszterelemzés öt tipikus önképet rajzolt ki. (Lásd 2.4. táblázat)

2.4. táblázat: Az érzelmi önkép típusai (N=820)

A csoportok (%) Faktorok	Tökéletesek (43.2)	"Tehetséges gazfickók" (23.2)	"Széthúzó" (18.3)	"Barbárok" (9.7)	"Balfácánok gyülekezete" (5.6)
Amorális	–	++++	--	+	~
Művelt és erkölcsös	++	+	+	----- -----	–
Erkölcsös és közösségi	++	–	-----	+	–

Protestáns ethosz	+	+	+	+	----- -----
Negatív gazd. etika	~	++	-----	~	~
- piszkos (-0.92)	-	+	~	++	+
- ügyeskedő (0.47)	++	++	-----	-	-
- kapzsi (-0.41)	----	+++	----	-	+
- megbízható (0.80)	+	-	~	-	--
- precíz (0.42)	++	+	--	--	-----

Megjegyzés: A +,~, - jelek a faktorhoz, ill. változóhoz való kapcsolat irányát, a jelek száma pedig g a kapcsolat erősségét mutatja. A főtelemezés során a faktorsúlyok által meghatározott négydimenziós térben euklideszi-mértéket használtunk a pontok távolságának mérésére. A klaszterelemek meghatározásához a legközelebbi klaszter-középpont módszert alkalmaztuk.

A legnagyobb csoportot azok alkotják, akik a romániai magyarságról egyfajta **idealizált** képet festenek (tökéletesek): mindhárom, pozitív tulajdonságokat takaró faktor erős. E kép szerint a magyar kisebbség nemcsak kultúrnép, hanem szigorú erkölcsiséggel és munkamorállal rendelkező népcsoport. A választott sztereotípiák – ahogy sejtettük is – leginkább a protestáns etika pozitív értékeire hasonlítanak és Erdélyben vélhetőleg több évszázadra nyúlnak vissza, noha nem csak a protestáns vallású népekre jellemzőek. Továbbá, az idealizált önképből a magyarországi kutatások fényében arra következtethetünk, hogy a romániai magyar kisebbség sokkal büszkébben és sokkal kevésbé önostorozóan tekint magára, mint a magyarországi népesség. A csoportban társadalmi jellemzőit tekintve a középfokú végzettség, Kolozs, Máramaros, Beszterce-Naszód és Temes megye, a történelmi régiókat tekintve Partium és Közép-Erdély felülreprezentált, továbbá elsősorban a vegyes lakosságú települések, a nagyközségek. Tagjaik az átlagosnál jobban ismerik a román nyelvet és gyakrabban érintkeznek románokkal.

A számosságát tekintve második legnagyobb csoport azokból áll, akik a magyarságot "**tehetséges gazfickónak**" látják. E csoportnál erősek a negatív tulajdonságokat egyesítő faktorok, (melyeket csak fokoz, hogy ügyeskedőnek, kapzsinak és megbízhatatlannak is gondolják az erdélyi magyarságot) azonban e negatív beállítást nagyban enyhítik a mellé rendelt pozitív tulajdonságok, melyek elsősorban az érvényesülésre, a kulturális

fölényre utalnak. Mintha a székely-sztereotípiák köszönnének vissza ezekben a véleményekben. Csoportunk társadalmi jellemzői alátámasztják a fenti hipotézist. A tehetséges gazfickó-kép leginkább a Székelyföldre és Szatmár megyére, a magyar többségű településekre jellemző, és felülreprezentált az alacsony iskolázott falusi népességben, továbbá ott, ahol kevesebbet és ritkábban érintkeznek románul, románokkal.

A harmadik önkép-típus a "**széthúzó**". Ezt a csoportot az erkölcsös és közösségi tulajdonságok erős elutasítása jellemzi (3.faktor), amúgy az erdélyi magyarságot nem ruházzák fel más negatív értékekkel. E kép szerint az erdélyi magyar kisebbséggel minden rendben volna (művelt, szorgos, nem törtető stb.), ha kellően összetartó, mértékletes és céltudatos volna. Ezzel az önképpel találkozhatunk azokon a magyar többségű településeken, ahol a románokkal való találkozás még az átlagnál gyakoribb, elsősorban Maros megyében, a történelmi régiókat tekintve Közép-Erdélyben, különösen a nagyobb városokban. Az önmarcangoló vélemény típus felülreprezentált a felsőfokú végzettségűek körében is.

A következő önkép-típust "**barbároknak**" neveztük el abból a megfontolásból, hogy ők utasították el a legerősebben a kulturáltságra vonatkozó tulajdonságokat és legkevésbé a "piszkost", mint attribúciót. E negatív önkép önostorozásként is felfogható, melyben az romániai magyarság egyfajta primitív törzsként ábrázolódik, amely kulturálatlan, befelé összetartó (lásd 3. faktor) kifelé azonban bosszúálló (lásd 1. faktor). Kolozs és Hargita megyében, továbbá a történelmi régiók szerint Dél-Erdélyben és a Bánságban a leggyakoribb ez az önértékelés, elsősorban a kisvárosi népességben. Ahogy a "széthúzóknál", itt is a felsőfokú végzettségűek felülreprezentáltak.

Utolsó csoportunkat azok alkotják, akik a romániai magyarságot "**balfácánokként**" határozzák meg. E csoport utasítja el leginkább a protestáns éthosszal kapcsolatos pozitív tulajdonságokat (4. faktor) és a többi, pozitív tulajdonságokat tartalmazó faktor esetén is enyhe elutasítás jellemzi. Ez az önkép valójában nagyon hasonlít a "tehetséges gazfickókéra", annak mintegy görbe tükre. Ebben a tükörben a "székely" előítéletek a visszájukra fordulnak, mivel a negatív választásokat nem ellensúlyozzák pozitív tulajdonságok: e kép alapján a romániai magyarság nem elég kulturált, nem elég összetartó, tehetségtelen, megbízhatatlan és lusta népség. A görbe tükörről vonatkozó feltevésünk bizonyítást nyert abban az értelemben, hogy ez a típus – ahogy a tehetséges gazfickó önkép is – a Székelyföldön a legjellemzőbb, ott is Kovászna megyében, magyar többségű településeken,

főként nagybacska falvakban. Ez a csoport azonban – vélhetőleg magasabb iskolázottsága és lakóhelye miatt – jobban ismeri a román nyelvet, noha nem találkozik az átlagnál gyakrabban románokkal.

Az eddigiek alapján megállapítható, **hogyan a romániai magyarság meglehetősen differenciált önképpel** rendelkezik, mely egyes szociológiai jellemzők szerint is meghatározható: az idealizált önképtől egészen a megsemmisítő kritikáig. Ha válaszadóink politikai helyzetértékelését az egyes önábrázolásokkal szembesítjük, azt látjuk, hogy a legpozitívabb jövőképpel azok rendelkeznek, akik "tökéletesnek", illetve "balfácánnak" láttatják az erdélyi magyarságot, míg a "széthúzó"- önképpel rendelkezők azok, akik – noha ők a legérdeklődőbbek a kisebbség problémái iránt – a legpesszimistább jövőképpel rendelkeznek. Erősen megosztottak csoportjaink az alapszerződéssel kapcsolatosan: balfácánnak és széthúzóknak láttatják azt az erdélyi kisebbséget, amelynek a feje fölött meg lehetett kötni a szerződést. Egyedül az idealizált magyarságképpel rendelkezők tudták elfogadni és támogatni a román-magyar megállapodást. Ezzel egybecseng, hogy magyar kormány tevékenységét is azok értékelték az átlagnál többre, akik magukat mint népet pozitív tulajdonságokkal írták le, míg három másik típusunknak nemcsak önmagáról, de az anyaországról is az átlagnál rosszabb a véleménye.

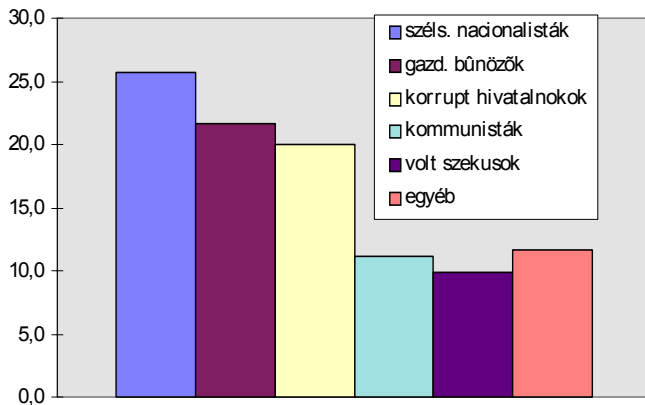
A racionális politikai attitűdök és az érzelmi azonosságok bemutatásakor lássuk végezetül, **hogyan feleltethető meg egymásnak a kétféle besorolás**. Tudvalevő, hogy az érzelmi attribúciók mélyebben gyökereznek mind kulturálisan, mind szociálpszichológiai értelemben, mint a politikai azonosságtudat. Értelmesnek látszik tehát megvizsgálnunk, "miből lesz a cserebogár", vagyis **milyen politikai attitűdökben öltenek testet az egyes érzelmi beállítódások**. Az önkép típusok összevetéséből a következők olvashatók ki. A racionálisan választott politikai attitűdök mögötti tudattalan sztereotípiák azt mutatják, hogy a klasszikus szabadelvűek között felülreprezentáltak a pozitív magyarság-képek, míg a nacionalistáknál ide csatlakoznak azok is, akik az erdélyi magyarságot széthúzó magatartása miatt elmarasztalják. A legnegatívabb önkép a polgári demokratákat jellemzi, itt a széthúzóknak mellett a barbár-képet festők száma is felülreprezentált. A legkiegyensúlyozottabb önképpel a modern populisták jellemezhetőek, míg a nacionalistákhoz hasonló diffúz önképe van a politikailag közömböseknél. A "balfácán" önkép minden politikai attitűddel együtt járhat.

2.4. Az érzelmi önkép kiegészítő elemei: román-kép és cigány-kép

Az önképhez, saját csoportunknak a nagyobb társadalmi, etnikai térben való elhelyezéséhez hozzá tartozik a **“másik”**, a társnépek, a szomszédok,

6. ábra: Kik okozzák a legtöbb gondot Romániában?

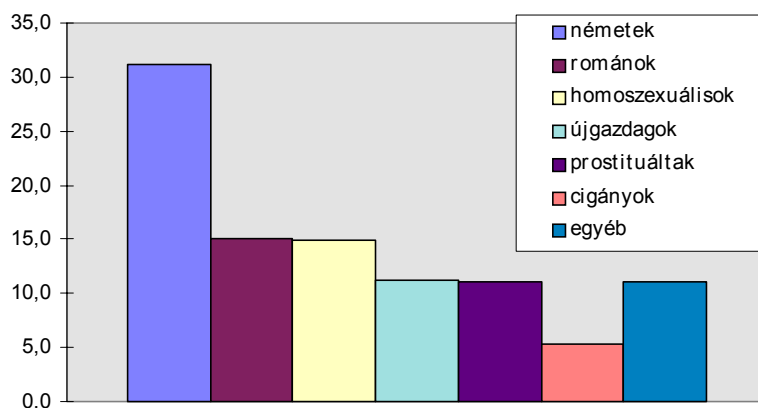

a vetélytársak megítélése is, nélkülük az önkép vizsgálata sem volna teljes, hiszen nem tudnánk megítélni az előbb leírt tulajdonságok tényleges súlyát, tartalmát. Kérdőívünkben a romániai magyarság minden-

napjaiban megjelenő két etnikai csoportra, a többségi pozícióban levő román népre és a társadalom "alján" elhelyezkedő cigányságra is lekérdeztük a fenti attribúciós listát.

Először azonban lássuk, mennyire találták **problémásnak** e két etnikai csoportot más társadalmi csoportok mellett. (Lásd 2.6/a és 2.6/b. táblázatokat) Noha listánkban külön csoportként szerepeltek a **románok**, ahogy vártuk, nyíltan nem kerültek a problémás csoportok közé, – a többségi nemzet nem kerülhet deviáns pozícióba – hanem csak burkoltan, a **szélsőséges nacionalistáknál** jönnek elő. A problémás csoportok egy

7. ábra: Kik okozzák a legkevésbé gondot Romániában?

jelentős részének közös sajátossága, hogy a múlt rendszer öröksége: a korrupt hivatalnokok, a kommunisták, a volt szekusok egyaránt. Szinte egyáltalán nem jelentenek prob-

lémát Romániában a modern civilizáció de-viáns csoportjai, a kábítószeresek, homoszexuálisok, prostituáltak: ezekkel a jelenségekkel válaszadóink vélhetőleg csak elvétve, vagy soha nem is találkozhattak. Mindkét rangsor vége felé találhatjuk a **cigányokat**, ami azt mutatja, hogy mintánk a cigányság társadalmi problémái iránt valamelyest fogékony ugyan, nem tekinti őket azonban deviáns vagy megbélyegezendő csoportnak – szemben a magyarországi vizsgálatok eredményeivel.

A románokkal szembeni lehetséges előítéletek tehát nem jelennek, nem jelenhetnek meg a társadalmi problémák szintjén: az együttélés megváltoztathatatlan adottság, a cigányokkal szembeni előítéletes attitűd, de egyúttal a problémáik iránti érzékenység is gyengébb, mint Magyarországon.

2.6/a. táblázat: A legproblémásabbnak ítélt társadalmi ill. etnikai csoportok (kumulált adatok százalékban, N=2.973)

szélsőséges nacionalisták	22,2
gazdasági bűnözők (maffia)	18,7
korrupt hivatalnok	17,3
kommunisták	9,7
volt szekusok	9,0
cigányok	8,6
egyéb (kábitószeresek, újgazdagok, homoszexuálisok, prostituáltak, stb.)	10,1
nem tudja	3,4
nem válaszolt	1,0

2.6/b. táblázat: A legkevésbé problémásnak ítélt társadalmi ill. etnikai csoportok (kumulált adatok százalékban, N=2.973)

németek	26,6
románok	12,9
homoszexuálisok	12,7
újgazdagok	9,6
prostituáltak	9,5
cigányok	4,6
egyéb (kábitószeresek, kommunisták, volt szekusok, szélsőséges nacionalisták, stb.)	9,5
nem tudja	12,2
nem válaszolt	2,4

Térjünk rá ezek után az attribúciós listák vizsgálatára. Az **általános emberi tulajdonságok megítéléséből** készült faktorelemzés eredményei azt mutatják, hogy a romániai magyar kisebbség az emberi tulajdonságokban **alapvető különbségeket lát önmaga és a románok illetve a cigányok között.** (Ugyanazt a 20 elemű listát kérdeztük le a románokra és a cigányokra, mint a romániai magyarságra.) Az etnikai törésvonalak azonban sajátos természetűek: míg a magyarság önmagához képest jellegzetesen más, negatívabb karakterjegyekkel ruházta fel a másik két csoportot, addig azokat egymáshoz igencsak hasonlóknak látja: a román és a cigány népek igencsak hasonlítanak egymásra. (Lásd 2.7. és 2.8. táblázat) Az egyetlen lényeges különbség, hogy a cigányságot valamivel negatívabb színben tüntetik fel (ők vannak "lejjebb" az etnikai rangsorban) és őket a hagyományos sztereotípiákkal is jellemzik ("piszkos", "lusta").

2.7. táblázat: A románok megítélésének elemei

"Szalon" vélemények	"Móc"	"Talpraesett"	"Törtető"	"Összetartó"
kötelességtudó (0.726)	ravasz (0.732)	ügyeskedő (0.795)	törtető (0.799)	összetartó (0.921)
precíz (0.725)	agyafúrt (0.709)	céltudatos (0.514)	becsvágyó (0.672)	
művelt (0.714)	bosszúálló (0.690)			
megbízható (0.654)	kapzsi (0.636)			
becsületes (0.651)				
intelligens (0.525)				

Megjegyzés: Az eljárás során kiválasztott öt faktor a változóhalmaz szórásának 58.3 %-át magyarázza. Az egyes faktorok magyarázóereje rendre 23.8, 13.5, 8.3, 6.5 és 6.3%. A zárójelben a faktorsúlyok értékei láthatók. A kérdőívben felsorolt értékek közül hiányzik a piszkos, a mértékletes, anyagias és a lusta.

2.8. táblázat: A cigányok megítélésének elemei

"Szalon" vélemények	"Gazember"	"Gonosz"	"Tehetséges"	"Aljanép"	"Összetartó"
megbízható (0.715)	becsvágyó (0.693)	ravasz (0.754)	ügyeskedő (0.666)	piszkos (0.772)	összetartó (0.832)
kötelességtudó (0.690)	törtető (0.680)	agyafúrt (0.743)	céltudatos (0.550)	lusta (0.666)	
művelt (0.677)	kapzsi (0.582)	bosszúálló (0.526)	intelligens (0.534)		
precíz (0.629)	anyagias (0.563)				
szorgalmas (0.571)					
mértékletes (0.550)					
becsületes (0.524)					

Megjegyzés: Az eljárás során kiválasztott hat faktor a változóhalmaz szórásának 52.9 %-át magyarázza. Az egyes faktorok magyarázóereje rendre 18.5, 12.0, 6.4, 5.6, 5.2 és 5.0%. A zárójelben a faktorsúlyok értékei láthatók.

Ha az általunk "szalon" véleményeknek nevezett tulajdonságcsoporttól eltekintünk (mely egyébként tartalmazza mindazon tulajdonságokat, melyeket a magyar-önképnél "tökéleteseknek" hívtunk), azt látjuk, hogy a

legnegatívabb román tulajdonság együttes ("móc") a cigányok esetében valamivel enyhébb (a "gonosz"-faktorból hiányzik a kapzsi), ez azonban kiegyenlítődik a "törtető" román illetve "gazember" cigány faktorban (itt a cigányok anyagiasságnak és kapzsinak ábrázoltatnak).

Ugyanígy, valamivel pozitívabb képet fest a cigányságról a 4. tulajdonságcsoporthoz ("tehetséges"), mint párjában, a románokat jellemző 3. faktor ("talpraesett"). A "szalon" véleményeket összehasonlítva azt látjuk, hogy a románok abban különböznek a cigányoktól, hogy míg előbbieket intelligensek is, addig utóbbiak szorgalmasak és mértékletesek. Tehát összességében, a tulajdonság-csoportok egészét vizsgálva ugyan negatívabb viszonyulás adódik a cigánysággal, mint a románsággal szemben, az egyes véleményegyüttjárások azonban a cigányság esetében olykor pozitív ítéleteket is tartalmaznak: ők vannak ugyan legalul, a róluk alkotott kép mégis valamivel árnyaltabb. A románság, ha úgy tetszik, kissé alulértékelt, ám mégis intelligens konkurencia, míg a cigányság, noha "legalul" van, inkább társ-nép.

Az **etnicitás**, az **etnikai törésvonalak** meglétét bizonyítja, hogy míg a romániai magyarság magát nem jellemezte önálló véleménycsoportként az összetartással (sőt, a klaszterelemzéskor épp egy ellenkező, "széthúzó"-csoport jött létre), addig mind a románok, mind a cigányok esetében markáns vélemény-típust alkot az "összetartó" attribúció. E közösségi jellemző társnépeknek tulajdonítása az e népektől történő távolság-érzetre és –tartásra enged következtetni.

Előbbi következtetéseink alátámasztást nyernek annak fényében, miként jelennek meg az egyes román illetve cigány sztereotípiák a magyarságban a politikai attitűdök fényében. (Lásd 2.9/a. és 2.9/b. táblázatokat)

A tulajdonságok többsége bármilyen politikai attitűddel rendelkező erdélyi magyar véleményében megjelenhet, szignifikáns különbségek csak két faktorban mutatkoznak a válaszadók politikai beállítódásától függően. E két faktor mindkét társnép esetében az udvarias, "szalon" vélemények csoportja, és a románok esetében a "törtető", a cigányok esetében az "összetartó" véleménycsoport. Ebből is látható, hogy a politikai ellenfél-ellenség a románság.

2.9/a. táblázat: A magyar politikai attitűdökhöz társuló román-sztereotípiák

Román-képek	"szalon" vélemények	"törtető"
Racionális önképek		
Klasszikus szabadelvűek	(+)	(+)

(37.8)		
Nacionalisták (22.2)	(-)	+
Modern populisták (17.8)	-	-
Apolitikusak (16.8)	~	(-)
Polgári demokraták (5.4)	+	- -

Megjegyzés: A +,~,– jelek a faktorhoz való kapcsolat irányát, a jelek száma pedig a kapcsolat erősségét mutatja.

2.9/b. táblázat: A magyar politikai attitűdökhöz társuló cigány sztereotípiák

Cigány-képek Racionális önkép típusok	"szalon" vélemények	összetartó
Klasszikus szabadelvűek (37.8)	~	(+)
Nacionalisták (22.2)	+	~
Modern populisták (17.8)	-	~
Apolitikusak (16.8)	+	-
Polgári demokraták (5.4)	~	+

Megjegyzés: A +,~,– jelek a faktorhoz való kapcsolat irányát, a jelek száma pedig a kapcsolat erősségét mutatja.

A másik népcsoporttal szembeni őszinte, vagy színlelt **udvarias** álláspont a románság esetében a polgári demokrata és a szabadelvű beállítódásúakra jellemző a leginkább, míg a cigányságról a politika iránt közömbösek és meglepő módon a nacionalisták rendelkeznek ilyen véleménnyel. A "legnyíltabbnak" mindkét etnikum esetén a modern populisták mutatkoznak, náluk az átlagnál ritkább a "szalon"-vélemény.

A román nép **törtetőként** való ábrázolása inkább a szabadelvűek és a nacionalisták sajátja, a **cigány-összetartás** sztereotípiájával pedig főként a polgári demokraták élnek – vélhetőleg megtisztelendő a cigányságot. Ezzel szemben, nem tekintik konkurenciának a románságot a polgári demokraták és a modern populisták (első valószínűleg az ilyen típusú előítéletek általános elutasítása miatt, utóbbi azonban inkább a politikai ellenfél erőinek szándékos alábecsléséből fogantatva).

Eredményeink azonban azt is sugallják, hogy a romániai magyar kisebbség esetében egy alapjaiban **etnikailag strukturált politikai közösséggel** van dolgunk. Erre abból következtethetünk, hogy a politikai törésvonalakat szinte alig befolyásolják a társ-népekről élő vélekedések: e sztereotípiák mintegy adottságok, a világban való eligazodás alapvető eszközei, nem alkalmasak új politikai törekvések megfogalmazására. A politikai attitűdökben megmutatkozó eltérések tehát inkább a csoporton belüli mint a csoportközi viszonyokat tükrözik. Utóbbiak a kisebbség-többség, fent-lent tágabb, etnikai dimenziói mentén rendeződnek. Mindezekből prognosztizálható, hogy a romániai magyar kisebbségen belül komoly politikai differenciálódásra a közeljövőben nem számíthatunk.

Fentiekből azonban nem következik, hogy az érzelmi, tudattalanabb azonosságokban rejlő román- és cigányképek is hasonló homogenitást mutatnak. A magyar önképeknek megfelelő román-és cigány-sztereotípiák a **mindennapi érintkezés különböző attitűdjeiről** vallanak. (Lásd 2.10/a és 2.10/b táblázatokat).

2.10/a. táblázat: A magyar érzelmi önképpel együtt járó román-képek

Magyar-önkép típusok	tökéletesek (43.2)	"tehetséges gazfickók" (23.2)	"széthúzó" (18.3)	"barbárok" (9.7)	"balfácánok gyülekezete" (5.6)
Román-kép					
"szalon" vélemények	(+)	+	--	~	~
"móc"	~	+	--	~	-
talpraesett	(-)	(-)	+	-	(-)
törtető	~	~	+	-	--

Megjegyzés: A +,~,– jelek a faktorhoz, ill. változóhoz való kapcsolat irányát, a jelek száma pedig a kapcsolat erősségét mutatja.

2.10/b. táblázat: A magyar érzelmi önképpel együtt járó cigány-képek

Magyar-önképek	tökéletesek (43.2)	"tehetséges gazfickók" (23.2)	"széthúzó" (18.3)	"barbárok" (9.7)	"balfácánok gyülekezete" (5.6)
Cigány-képek					
"szalon" vélemények	-	+	-	+	++
"gazember"	(+)	~	-	-	~
"gonosz"	~	+	~	--	-
"tehetséges"	~	~	++	~	~
összetartó	~	+	-	~	~

Megjegyzés: A +,~,– jelek a faktorhoz, ill. változóhoz való kapcsolat irányát, a jelek száma pedig a kapcsolat erősségét mutatja.

A többségtől a kisebbség felé haladva a következőket olvashatjuk ki e táblázatokból: a magukat **tökéleteseknek** látó válaszadóink, a románokat és a cigányokat is kevesebbre tartották önmaguknál. A székely-imázsra emlékeztető „**tehetséges gazfickó**” önképpel rendelkezőknél megoszlanak a vélemények: vannak, akik hasonló kvalitásokat tulajdonítanak mindkét társnépnek, de erősen képviselteti magát közöttük a románok és a cigányok szélsőségesen negatív beállítása is („móc”, „gonosz”). Előbbieknél a társnépek konkurenciaként, utóbbinál ellenséggként foghatók fel. Nagyon hasonlóan, önmaguknál sikeresebbnek ítélik meg a románokat és a cigányokat a „**széthúzó**”. A románokat talpraesettnek és törtetőnek, a cigányokat pedig tehetséges népnek látják – mindezek az erények azonban szerintük mégsem a többiek összetartásából, hanem individuális képességeiből fakadnak. A románok és a cigányok ez esetben tehát nem abban különbek a magyaroktól, hogy jobban összetartanak. Ez azt mutatja, hogy „széthúzóink” általában is meglehetősen rossz véleménnyel vannak az erdélyi magyarságról. A legdinamikusabb etnikai teret sztereotípiáikkal a „**barbárok**” teremtik. Ők a magyarok műveletlenségével szemben a románokat, tehetségtelen, ambíciótlan népként értékelik, míg a cigányokra mintha felnéznének: pozitív tulajdonságokkal ruházzák fel őket és a negatív erkölcsi attribúciókat egyértelműen elutasítják. Így vélekednek azok is, akik a magyar kisebbséget értékelték tehetségtelennek és ambíciótlannak (ezt a vélemény típust neveztük „**balfácánnak**”): ők a románokat magukhoz nagyon hasonlóknak vélik, míg a cigányokról kifejezetten pozitív képet festenek. Mintha ez utóbbi két csoportunk a román-magyar, illetve cigány-magyar együttélést értékelné sommásan sztereotípiáin keresztül: előbbit mindkét fél hibájából kudarcosnak, utóbbit harmonikusnak láttatva.

2.5. Összegzés

A romániai magyarság vallott politikai attitűdjeit tekintve általában véve nem előítéletes: a klasszikus politikai irányzatok vonzereje jóval nagyobb, mint a szélsőséges nézeteké. Mindazonáltal az etnikai elkülönülés, idegenkedés hagyománya erősen tartja magát, ahogy a XIX. századi klasszikus szabadelvűség is. A politikai paletta rendkívüli színessége

nagyban magyarázhatja az erdélyi etnikai alapú politizálás kényszerpályáit, belső korlátjait: az *RMDSZ* egyszerre számos világképnek, politikai irányultságnak kell megfeleljen. Felmérésünk eredményei szerint a vallott politikai nézetek nem voltak „légből kapottak”, avagy a kérdezettekre kívülről rákényszerítettek, hiszen erősen, és jól értelmezhetően szórták a politikai eseményekkel kapcsolatos véleményeket, nemcsak az *RMDSZ* kormánykoalícióba lépésével kapcsolatosan, hanem Magyarország Romániával szembeni külpolitikájának a megítélésében is. Ez is azt bizonyítja, hogy nem homogén az az elvárás-rendszer, melyet a romániai magyarság politikai vezetésével illetve a magyar külpolitikával szemben támaszt.

A romániai magyar kisebbség érzelmi önképe lényegesen különbözik a magyarországi lakosság önképétől: mindez arra enged következtetni, hogy a közös nyelv, közös nemzet, közös kultúra, stb. nem elegendő ismérvek ahhoz, hogy homogén csoportokat alkossanak. Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy az első csoport egy nemzeti kisebbség, míg az utóbbi többségi nemzet, hiszen a romániai magyarság számát, rétegzettségét, történelmi múltját és kultúráját tekintve is önálló „társadalom”. Úgy véljük, hogy e „társadalmyszerű” szervezettségében rejlenek „nemzeti”, etnikai sajátosságai is, melyeket attribúciós mintáink segítségével mutattuk meg az előbbieken. E sajátosságok kialakulása, formálódása egyúttal a többnemzetiségű együttélés következménye, az etnikai „térben” való elhelyezkedésre való állandó reflexió: miben különbözünk a románoktól?

Kutatási eredményeink megerősítik a romániai magyar „társadalomról” egyes történészek, antropológusok által vallott nézeteket, melyek szerint az egy erősen „etnizált” világ, melyben a társadalmi érintkezések, konfliktusok jelentős része a „másik” prizmáján keresztül nyer értelmet és kap értelmezést. Erre enged következtetni például, hogy válaszadóink a románokat és a cigányokat többek között „összetartással” jellemzik, míg önmaguknál ez az érték kevésbé hangsúlyos.

A magyarországi önképekkel (lásd 30. oldal lábjegyzetét) összevetve a romániai magyar kisebbség sokkal „karakánabb” és „morálisabb” viszonyban van önmagával: a magyarországi tendencia az, hogy egyre negatívabb jellemzőkkel ruházzuk fel a magyart, mint népet, a nemzeti öntudat a rendszerváltás óta egyre bizonytalanabb lábakon áll, vagy legalábbis a nemzet, mint olyan vesztett identitásformáló erejéből. Erdélyben ezzel

szemben a nemzeti tulajdonságok mintha még nem üresedtek volna ki: akár az önbecsülés, akár az önmarcangolás szélső pólusaira tekintünk.

Végezetül, úgy látjuk, kutatásunk eleget tett céljainak: a kipróbált attitűd- és attribúciós listák eredményesnek bizonyultak a romániai magyar reprezentatív mintán. Hangsúlyoznunk kell azonban azt is, hogy e listák tovább finomíthatók, sőt, módszertanilag tovább is finomítandók, nemcsak az empirikus szociológia, hanem a kvalitatív társadalomtudomány tapasztalatainak felhasználásával.

Melléklet

I. A vizsgálat során használt kérdőív

II. Térképek